

Araştırma Makalesi

Mehmet Kazım Orbay'ın Son Posta Gazetesi'nde Kaleme Aldığı Afganistan Gezisi

Seda Yılmaz Vurgun*

(ORCID: 0000-0003-1897-0411)

Makale Gönderim Tarihi

18.03.2024

Makale Kabul Tarihi

15.05.2024

Atf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Yılmaz Vurgun, S., "Mehmet Kazım Orbay'ın Son Posta Gazetesi'nde Kaleme Aldığı Afganistan Gezisi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/2 (Eylül 2024): 1661-1719.

APA: Yılmaz Vurgun, S. (2024). Mehmet Kazım Orbay'ın Son Posta Gazetesi'nde Kaleme Aldığı Afganistan Gezisi. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (2), 1661-1719.

Öz

Afganistan stratejik konumunun yanında fiziki olarak da Asya kıtasının önemli ülkelerinden biridir. Çin'in ve Türkistan coğrafyasındaki önemli devletlerin komşusu olan Afganistan sıcak sulara ve Orta Asya ile Ortadoğu'ya çıkış için önemli bir kavşak noktasıdır. 19. Yüzyılda, İngiltere Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak, Rusya ise sıcak denizlere inmek için bölgeye odaklanır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Alman Baron Otto Von Hentig, Türk subay Mehmet Kazım ve Hint prenslerinden Raca Mahendra Pratap'ın içinde yer aldığı temsilcilerden oluşan bir heyet, Afganistan'ın kendi saflarına katılmasını sağlamak ile görevlendirilir.

Misyon, İran üzerinden Afganistan'a kadar meşakkatli ve tehlikeli bir yürüyüş gerçekleştirir. İngiliz ve Rus devriyelerinden kaçınmak için zaman

* Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, seda.yilmazvurgun@bilecik.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Turkey.

zaman küçük gruplara bölünerek 2 Ekim 1915'te Kabil'e ulaşırlar. Nitekim misyon tüm çabalarına rağmen Emir'i savaşa katılmaya ikna edemez. Bu makalede ayrıca Mehmet Kazım Orbay'ın Afganistan görevi sırasında geçtiği güzergâhlardaki halklar hakkında verdiği siyasi, dini, sosyo-ekonomik gözlemleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Kazım Orbay, Son Posta Gazetesi, Afganistan, Türkistan.

Mehmet Kazım Orbay's Trip to Afghanistan which he wrote in Son Posta Newspaper

Abstract

Afghanistan holds significant geopolitical importance within the Asian continent due to its strategic location. As a neighbor to China and key states in the Turkestan region, Afghanistan serves as a crucial nexus for warm waters and provides access to Central Asia and the Middle East. In the 19th century, England directed its focus on the region to safeguard the route to India, while Russia sought access to warm seas. At the onset of World War I, a delegation comprising representatives such as German Baron Otto Von Hentig, Turkish officer Mehmet Kazım, and Indian prince Raja Mahendra Pratap was assigned the task of securing Afghanistan's alignment with their interests.

The expedition undertook a challenging and perilous journey across Iran to Afghanistan. At times, they fragmented into smaller units to evade British and Russian patrols, eventually arriving in Kabul on October 2, 1915. Despite their persistent efforts, the mission failed to persuade the Emir to participate in the war. This article will also assess Mehmet Kazım Orbay's political, religious, and socio-economic observations of the people along the routes he traversed during his Afghanistan mission.

Keywords: Mehmet Kazım Orbay, Son Posta Newspaper, Afghanistan, Turkestan.

Giriş

19. yüzyılda İngiltere sömürgesi olan Hindistan'ı korumaya ve Rusya ise kendine bir çıkış yolu olarak gördüğü sıcak denizlere inmeye çalışıyordu.¹ İki ülke arasındaki çıkar çatışması Türkistan ve Afganistan sahasını İngiliz ve Rus rekabetinin ana eksenine haline getirmişti. İngiltere, Afganistan ile yaptığı iki harbin sonunda viraneye dönmüş bir ülke ve

¹ Hüseyin Şeyhanlıoğlu, "18. yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etütleri*, sa.34, 2006, s.65.

bölünmüş bir halk bırakmasına rağmen² bölgeyi ele geçirme teşebbüslerine hız kesmeden devam etmiştir.³ İngiltere ve Rusya'nın baskısı karşısında Afganistan'ın Emirleri denge siyaseti izlemeye çalışmışlardı. Özellikle 1880 senesi itibarıyla 21 yıl boyunca farklı, dil, kültür ve geleneklerden gelen grupları birleştirmeyi başaran Afgan Emir'i Abdurrahman Han, İngiltere ve Rusya ile dostane ilişkiler kurdu.⁴ Abdurrahman Han, Afganistan'ı güçlendirmek ve liderlik gücünü artırmak için İngiliz nüfuz bölgesine sınırı olan bağımsız kabileleri kullandı.⁵ Eğitim ve yönetim açısından da kayda değer yeniliklerin olduğu Abdurrahman Han zamanında ülke ekonomik, siyasi ve kültürel olarak gelişmeye başladı. Ancak bu çabalar kuzeyden Ruslar ve güneyden İngilizler tarafından sekteye uğratıldı.⁶

Abdurrahman Han'dan sonra başa gelen Habibullah Han ülkede eğitim, askerî ve sağlık alanlarında bir dizi reformlar gerçekleştirdi.⁷ 1907'deki Reval görüşmeleri Afganistan'daki İngiliz etkisinin artmasına neden oldu. Rusya'nın Afganistan'a karışmayacağına dair verdiği teminatla İngiltere'nin bu ülkedeki baskısı ve tekeli kısa sürede giderek arttı ve İngiltere Afganistan'da hâkim bir konuma geldi.⁸

Süper güç adayı ülkelerin Asya topraklarında söz sahibi olma hedeflerinde jeopolitik konumu açısından Afganistan önemlidir. Nitekim bu kapsamda Almanya da hedefi doğrultusunda Afganistan politikasını

² Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, 2006, s.107-108.

³ Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 2004, s.99-100.

⁴ Mustafa Arslan, "Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Kadar Afgan Modernleşmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, sa.13, 2015, s.318; Mehmet Saray, "Afganistan", *İslam Ansiklopedisi*, c.1., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, Ankara, s.406.

⁵ Amin Saikal, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, In the United States of America Distributed by Palgrave Macmillan, New York, 2004, s.5.

⁶ Mustafa Arslan, "Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Kadar Afgan Modernleşmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, sa.13, 2015, s.318; Mehmet Saray, "Afganistan", *İslam Ansiklopedisi*, c.1., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, Ankara, s.406.

⁷ Mustafa Arslan, "Abdurrahman Han Reformlarından 2015'e Kadar Afgan Modernleşmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, sa.13, 2015, s.319.

⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1914-1995*, c.1/2, Alkım Yayınevi, s.210.

kontrol edebilmek adına harekete geçecek İngiltere ve Rusya ile mücadele etmek zorunda kalacaktı. Almanya kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin etkisini kullanarak müttefik havuzunu genişletmeyi hedefledi. Bu doğrultuda Almanya uzun vadeli çalışmaların sonucunda elde ettiği veriler ışığında İngiltere, Rusya ve Fransızlara karşı Müslümanları ayaklandırmayı hedefleyerek bu devletleri güç duruma sokmaya çalıştı.⁹ 1914 yılında İslam dünyası hakkında bilgi toplamak ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde ayaklanmaların çıkmasında etkili olacak Şark İstihbarat Birimi'ni kurdu.¹⁰ Almanya'nın Afganistan'a göndermiş olduğu heyetlerin faaliyetleri bu kapsamda oldukça önemlidir.

I. Dünya Savaşı'nda stratejik ve uluslararası ilişki kurulması açısından Afganistan önem taşıdığından bu ülkenin dış siyasetteki tavrı ve savaştaki tutumu Osmanlı için çok mühimdi. Bütün ulaşım zorluklarına ve engellere rağmen Afganistan ile temas sağlamak ve birlikte hareket etmek için Afgan Emir'i Habibullah'ın ikna edilmesi gerekiyordu.¹¹ Bu çerçevede I. Dünya Savaşı'nın etkisi ile Osmanlı ve Alman heyetleri Habibullah Han'ı cihat için teşvik etmeye çalıştı.¹² Habibullah Han ülkesine yönelik bir tehlike olmadığı sürece bağımsız harekete etme düşüncesindeydi. Nitekim İttifak Devletleri stratejik öneme sahip olan Afganistan'ı bir müttefik olarak yanlarında görme niyetindeydi. Bu amaçla Almanya, İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan'da ve Rus işgali altındaki Türkistan'da bir dizi isyanlar çıkarmaya karar verdi.¹³ Bu planın

⁹ Almanya'nın İslâm Stratejisinin Mimarlarından Max von Oppenheim'in üç memorandumı önemlidir. Max von Oppenheim hanedanının yakın tarihine değinerek ülkenin nüfus yapısı ve Afganistan'daki asker ve silah sayısı bunların özellikleri hakkında bilgi vermiştir. Halkın büyük çoğunluğunun Sünnî ve Hanefî mezhebinden olması nedeniyle İstanbul'daki halifeye olan bağlılıklarına raporda yer verilmiştir. (bkz: Kadir Kon, *Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu*, Tarih Dergisi, Sayı 53 (2011/1), İstanbul 2012, s. 211-252.)

¹⁰ Coşkun Kumru, *Hitler Almanya'sının Türkistan Politikaları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli, 2021, ss.43-45.

¹¹ Vahdet Keleşyılmaz, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Afganistan'a Yönelik Girişimleri", 38. ICANAS- Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri Kitabı-IV, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s.1832.

¹² Töre Sivrioğlu, Ahmad Jawid Türkoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, 2017, s.221.

¹³ <http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>, (20.09.2023)

hazırlanmasındaki önemli isimlerden biri de Enver Paşa'ydı. Almanlar ve Türklerden oluşan bir misyon, Halife'nin yetki belgesiyle İran'ı geçerek Afganistan'a gidecekti. Halifenin silahlı destek ve para vaatleriyle güçlenen heyetin çekiciliğinin artması umuluyordu. Halifenin etkisi ile Emir'in tebaasını Hindistan'ı işgal etmeye yönleneceği bekleniyordu.¹⁴

Bölgeye Oskar von Niedermayer ve Otto Von Hentig'in başında bulunduğu iki heyet gönderildi. Tek bir heyetin kalabalık olmasının sorun teşkil edeceği düşünülmüş, uzun çöl yolculuğunda su ve erzak sıkıntısının önüne geçmek için Afgan sınırına yaklaşıldığında iki heyetin birleşmesi planlanmıştı.¹⁵ İlk heyet Türkler, Almanlar ve Hintlilerden oluşmaktaydı. Osmanlı Devletinden Hüseyin Rauf Orbay, Binbaşı Ömer Fevzi [Mardini] Bey, Yüzbaşı Hasan Fehmi Atakan Bey ve Osman Tufan Bey heyette görevliydi. Wilhelm Wassmuss¹⁶ Almanya'yı diplomatik, Oskar von Niedermayer¹⁷ ise askerî olarak temsil ediyordu. Prof. Erich

¹⁴ Sykes, Percy, *A History of Afghanistan*, Vol. II, Macmillan and Company Limited, 1940, s.252.

¹⁵ Peter Hopkirk, *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, çev: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, s.80.

¹⁶ 1880 doğumlu Wilhelm Wassmuss Hukuk ve Oryantalistik okuduktan sonra 1906 senesinde Alman Dışişleri'nde göreve başlamıştır, İran ve Madagaskar'da konsolosluk yapmıştır. Doğu ve özellikle İran hakkında bilgili ve tecrübeli olan Wassmuss'u Alman Dışişleri, bölgede görevlendirmiştir. (Fatih Çolak, *Alman Arşiv Belgelerine Göre Almanya'nın Türkistan Siyaseti (1910-1920 Yılları Arası)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2019, s.194)

¹⁷Oskar von Niedermayer, 1905'te subay adayı olarak 10. Bavyera Topçu Alayı'na katılmış ve burada teğmenliğe yükselmiştir. 15 Aralık 1914'te Alman Genelkurmayı tarafından propaganda faaliyetleri için Afganistan'a gönderilmiştir. 1916 yılında çalışmalarına Osmanlı topraklarında devam etmiş ve Orta Doğu'daki Alman birlikleri kumanda ekibinde yer almıştır. (Çolak, *a.g.t.*, s.180) 1918'de Almanya'ya döndükten sonra, çabaları nedeniyle Bavyera'nın en yüksek askeri ödülü olan Max Joseph Askeri Nişanı ile birlikte Ritter von Niedermayer unvanını aldı ve Topçu subayı olarak Batı Cephesine geri döndü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler tarafından tutuklandı ve 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1948'de bir Rus hapishanesinde tüberkülozdan öldü. (Sean, Mcmeekin, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Harvard University Press, 2010. 213-215)

Zugmayer¹⁸, Hans Jakob¹⁹, Kurt Albert Wagner²⁰, Dr. Fritz Niedermayer²¹, Hermann Consten, Walter Griesinger, Eduard Seiler²² ve Otto Schünemann heyetin diğer üyeleriydi. Ancak liderlik ve görev dağılımında yaşanan sıkıntılar heyetin Afganistan'a varamadan dağılmasına neden olacaktı.²³

Resim 1: Kabil'deki Afgan Misyonu 1915/16 (Fotoğrafta soldan sağa doğru: Kâzım Orbay, Werner von Hentig, Walter Röhr, Mahendra Pratap, Kurt Wagner, Oskar Niedermayer, Günther Voigt ve Maulavi Barkatullah)

¹⁸ Niedermayer'in başlangıçta görev için talep ettiği adamlardan biriydi. Kendisi yakın zamanda Belucistan'ı gezmiş Bavyeralı bir zoologdu. (Erich, Zugmayer, "LXX.—Eight new fishes from Baluchistan", *Annals and Magazine of Natural History*, 1912, s. 595-599.) Afganistan'a ulaşamamış ama Güney İran'da Griesinger'la birlikte kalarak İngilizlere karşı isyanı kıskırtmıştır. (Vahe S., Boyajian, *Back to the Future: The Khanate of Kalat and the Genesis of Baloch Nationalism 1915-1955*, 2010.)

¹⁹ Bavyera Hafif Süvarisinden Hans Jakob, Niedermayer'in Emiriydi ve Oskar Niedermayer'in başlangıçta görev için talep ettiği adamlardan biriydi. Afganistan yolculuğu boyunca Niedermayer'e eşlik etti ancak Kabil'in hemen dışında ateşten öldü ve oraya gömüldü. (Mcmeekin, a.g.e., 227)

²⁰ Basra Körfezi'nde faaliyet gösteren Hamburg-Amerika Nakliye Hattının ("Hamburg Amerikanische Paketfahrt Actien-Gesellschaft" veya HAPAG) gemi zabitiydi. Kabil'deki Afgan Misyonunda görev yaptı. Kendisi, Afgan Misyonu'nda daha önce yurt dışı hizmet deneyimi olmayan birkaç kişiden biriydi. (Paul Bucherer, May Schinasi, H. W. von Hentig, and Florian Rudin, *Stiftung Bibliotheca Afghanica, Botschafter Werner Otto von Hentig, Bubendorf*, 2012, s. 20)

²¹ Oskar'ın kardeşi ve doktordu. O da Oskar Niedermayer'in başlangıçta görev için talep ettiği adamlardan biriydi. (Mcmeekin, a.g.e., 216)

²² Afganistan'a gidemeyen ancak Griesinger ve Zugmayer'in İngilizlere karşı isyanı kıskırtmasıyla Güney İran'da kalan misyonun bir başka üyesiydi. (Mcmeekin, a.g.e., 217,220)

²³ <http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>, (20.09.2023)

İkinci heyette ise Osmanlı Devleti adına Mehmet Kazım²⁴, Almanya adına Baron Otto Von Hentig²⁵, Hint prenslerinden Raca Mahendra Pratap²⁶, Hint ulemasından Muhammed Bereketullah, Walter Röhr²⁷

²⁴ Mehmed Kâzım Bey bu görev esnasında Dersaadet Piyade Küçük Zabıt ve İhtiyat Zabıt Talimgâhı Mektepleri muallimlerinden Erkan-ı Harb Mektebi namzedir.

²⁵ 22 Mayıs 1886'da Berlin'de dünyaya gelen Otto Werner von Hentig, 1909 senesinde Berlin'de Hukuk Fakültesinden hukuk doktoru olarak mezun olmuştur. 1911 yılından itibaren sırasıyla Pekin, İstanbul ve Tahran'a Ataşe olarak atanmıştır. Doğu uzmanı olan Hentig'in uzmanlık alanı Afganistan ve İran'dır. I. Dünya Savaşı çıktığında, alayıyla birlikte Doğu Cephesinde görev yaptı ve Birinci Mausur Gölleri Muharebesi'nde yaralandı. Mart 1915'te Afgan Misyonunun diplomatik kanadının başına geçmek üzere Berlin'e geri çağırıldı. Kaiser'in mektubunu bizzat Emir'e sundu ama sonuç alamadı. Görevin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından küçük bir grupla (Pathan açısı Seyed Achmed, Walther Röhr, Macar/Romen Jossip Janosch ve İranlı Katır görevlisi Afgheer dahil) Pamir Dağları'nı aşmış Çin'e gitti. Oradan Hawaii'ye giden bir gemiye bindi ve burada henüz tarafsız olan Amerikan yetkililerine teslim oldu. Onu Almanya'ya geri gönderdiler ve orada bizzat Kaiser Wilhelm II tarafından Hohenzollern Hanedanı Nişanı ile ödüllendirildi. (...) II. Dünya Savaşı'nda da Alman Ordusu için Kırım'da görev aldı. 1952-1953 yıllarında Almanya'nın Endonezya Büyükelçisi olmuş, ardından iki yıl Suudi Arabistan Krallığı danışmanı olarak atanmıştır. (Çolak, *a.g.t.*, s.194)

²⁶ Hughes, Thomas L., *The German Mission to Afghanistan*. *German Studies Review*, XXV/3, (Oct., 2002), 447-476, s.448-450

²⁷ Walter Röhr (1892-1927), von Hentig'in kişisel arkadaşı ve misyonun müzakerecisi ve dil uzmanıydı. Keşif gezisine katılan birçok Alman gibi Röhr'ün de Doğu konusunda daha önceden deneyimi vardı. Aslen Magdeburg'lu olup on yedi yaşından beri İran'da yaşıyordu ve akıcı bir şekilde Türkçe ve Farsça konuşuyordu. 1914'te savaş patlak verdiğinde, küçük bir botla Basra Körfezi üzerinden Osmanlı'ya ve oradan da evine

gibi isimler yer almıştı. Bu heyetin de nihai hedefi Afganistan'a ulaşarak Emir'i kendi yanlarına çekmek ve Hindistan'da bir karışıklık çıkarmaktı.²⁸ Heyetin bölgedeki çalışmaları işe yararsa 1919 yılında son bulan İngiliz-Afgan Savaşı ile İngiltere bölgeden geri çekilmek zorunda kalacaktı.²⁹

Misyonda toplam 140 insan ve 236 binek ve yük hayvanı vardı. Bu sayıya daha sonra sefere katılan Alman askeri kadrosu, Hintli milliyetçiler, İran kabileleri ve kaçan Avusturyalı-Macarlar da dahildi. Kayıplar ve firarlardan sonra, Afganistan'a geçtiklerinde yetmiş at ve yük hayvanıyla birlikte yaklaşık elli adam kalmıştı.³⁰

Niedermayer'in liderliğindeki askeri kadronun çoğu sömürgelerde deneyim edinmiş, özel olarak seçilmiş kişilerden oluşuyordu. Altı Afridi Pathan gönüllüsü, Berlin'in güneyinde, Zossen yakınlarındaki Müslüman Savaş Esirleri kampı Halbmondlager'den işe alınmıştır. Bu adamlar aslen Afganistan sınırındaki Hindistan'ın Kuzey Batı sınırından geliyordu. İngiliz Hint Ordusunda görev yapmışlar ve Batı Cephesinde esir düşmüşlerdi. Onlara, görevde silahlı eskort olarak görev yapmaları halinde özgürlük ve evlerine dönme şansı teklif edildi. Biri Feldwebel (Jemadar Mirmast), biri Çavuş ve üçü diğer rütbelerde görev yaparken altıncı kişi olan Seyyid Ahmed misyonun aşçısı ve von Hentig'in hizmetkariydi. Ancak Prusya Savaş Bakanlığı, aktif subaylar listesinden aday seçilmesine izin vermemişti. Bunlar arasında topçuluk, tıp ve yerel diller de dahil olmak üzere çeşitli alanlardan uzmanlar vardı.³¹

İki heyet arasında fikir ayrılıkları da gündeme gelmiştir. Heyetteki Türkler baskıcı Almanlar ile aynı fikirde olmayabiliyordu. Heyetin olası bir başarı kazanması durumunda Osmanlı Devleti Almanya'nın nasıl bir

Almanya'ya döndü. Röhr, keşif gezisinin doktoru Dr. Becker ile birlikte von Hentig'e Almanya'dan İstanbul'a kadar eşlik etti. Niedermayer ve Hentig Kabil'den ayrı yollara gittikten sonra Röhr, von Hentig'e Çin'e kadar tekrar eşlik etti. Daha sonra von Hentig'in kız kardeşiyle evlendi.

²⁸ Leon B. Poullada, *Reform and Rebellion in Afghanistan 1919-1920*, Cornell University Press, London, 1973, s. 44-45; Misra Amalendu, *Afganistan: The Labyrinth of Violence*, Cambridge, 2004, s.21.

²⁹ Amalendu, *a.g.e.*, s.21.

³⁰ John Hopkins, "The German Mission to Afganista: 1915:1916", *German Studies Review*, vol:25, 2002, s.463.

³¹ Hopkins, *a.g.m.*, s.458.

yol izleyeceğine karşı temkinli davranıyordu. Almanların nihai hedefi Hindistan'ı işgal etmektir. Kazım Bey yönetimindeki Türkler ise İran ve Afganistan'ı kendi taraflarına çekerek Türkistan'daki Türk boylarının Sultan'ın bayrağı altında birleşmesini içeren Turan ülküsü için çalışıyordu. İki devletin ittifaktaki beklentiler farklıydı.³²

Afganistan'a Gerçekleşen Sefer

I. Dünya Savaşı'nın başında, içinde bulunulan şartların da etkisiyle Osmanlı Devleti emperyalist güçlerin egemenlikleri altındaki sayısı milyonlarla ifade edilen Müslüman nüfusu harekete geçirmeye çalışmıştı. Bu kapsamda Afganistan heyetine girecek olan Kazım Bey'in Son Posta Gazetesi'nde³³ kaleme aldığı gezisinin ilk satırları göreve getirildiğine dair yazıyı Muamelat Müdürü Osman Şevket Bey'den alması ile başlar. Osman Şevket Bey, "Sizden vatan namına büyük bir hizmet bekliyoruz. Sizi tehlikeli bir hizmet için uzaklara gönderiyoruz. Belki gittiğiniz yerden bir daha dönemeyeceksiniz" sözleri ile görevi bildirmişti. Kazım Bey ise teklifi ilk duyduğunda Çanakkale cephesine gideceğini düşünerek "Bir zabıt için can pazarı olmaz, yüzde yüz göreve hazırım" diyecekti. Ancak Kazım Bey görevin mahiyetinin Afganistan'a

³² Percy, *a.g.e.*, s.254.

³³ Son Posta Gazetesi, M. Zekeriya Sertel, Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil ve Halil Lütfü Dördüncü tarafından 27 Temmuz 1930'da yayınlanmaya başlamıştır. Muhalefet geleneği basındaki kalem kavgaları üzerinden devam etmiştir. Son Posta gazetesi yayınlandığı 1930-1962 arasındaki dönemlerde muhalefet kanadında olan ve bu algı üzerinden kendini gösteren bir kimliğe sahiptir. Son Posta, Cumhuriyet Halk Fırkasına rakip olarak kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasını desteklemiştir. (Ayşegül Yılmaz, "Cumhuriyet Döneminde İttihatçılığın Devamı Bağlamında Son Posta Gazetesi", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 4, Sayı/No. 1, Bahar/Spring 2019, ss.446-471.) Son Posta gazetesinin teknik görünüm ve teması, köşe adları zaman içinde değişse de düzenli bir işleyişi olmuştur. Ön sayfada; manşetler, iç sayfa haberlerinin tanıtımı vardır. Son Posta, ilk zamanlar sekiz sayfa çıkmış, daha sonra onikiye yükselmiş bazen on altı sayfa çıkmıştır. 2. Dünya Savaşı yıllarında maddi zorluklar, kâğıt sıkıntısı gibi nedenler gazeteyi etkilemiş, sayfa sayısı sekize bazen dörde düşerken haber içeriğinde azalma olmuş, ancak savaş sonrasında normal düzene geçmiştir. 1945'den sonra sabahları çıkan Son Posta'nın iç sayfalarında iç ve dış haberler, telgraf haberleri, köşe yazıları kadın ve çocuk, sağlık, sinema ve spor bölümleri vardır. Son sayfalara doğru bulmaca ve reklam bölümleri bulunmaktadır. Gazete kadınlara yönelik olarak aile, moda, kozmetik gibi alanlar hakkında bilgi vermesinin yanında eğitici yayınları ile dikkat çekmiştir. (a.g.e., s.452-453)

gitmek olduğunu ve Alman-Hint heyetine Türk zabiti olarak atandığını öğrenecekti.

Kazım Bey görev tebliği yapıldığı esnada Alman Baron Von Hentig ile tanıştırılmış ve yolculuk süresince yanında bulunması istenmişti. Heyetteki Hint prenslerinden Raca Mahendra Pratap, Mehmet Bereketullah, Osktor Bekkerher, İngiliz ordusundan kaçıp Alman ordusuna gelen birkaç subay ve Amerika'dan heyete katılan Abdisseyhan ve Abdurrahman adında sonradan İngiliz casusu olduğu anlaşılan iki Hintli ile yola çıktılar. Önce Cerablus'a ardından Fırat üzerinden Bağdat'a ve oradan da İran kasabası olan Kasr-ı Şirin'e ulaştılar.³⁴ Osmanlı temsilcisi Kazım Bey'e yol harcırahı olarak 100 lira verildi.³⁵

Sultan Reşat heyetin güvencesi için Afgan Emir'ine bir mektup göndererek, ondan Hintli prene ve beraberindekilere ilgi gösterilmesini istemiştir.³⁶ Hentig'in casusların görevi manipüle etmesinden çekinmesi üzerine 4 Haziran sabahı Kasr-ı Şirin'den acele ile yola çıkan heyet üyeleri katırların bir kısmını çöllerde kaybetti. Şiddetli yağmurun eşlik ettiği yolculuğun ardından Serpula'da bir gece kaldılar. Ne var ki Baron Von Hentig hırsa kapılarak diğer heyette bulunan Rauf Bey'in kendilerinden önce Afganistan'a gitmesine tahammül edemeyeceğini belirterek, ona bazı engeller çıkarmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Rauf Bey, Alman konsolosu Stoluman'ın kışkırttığı İran aşiretleri ile mücadele etmek zorunda kalacaktı.

Alman Baron Von Hentig, Kirenten'e girdiğinde ise Rauf Bey'in heyetine karşı aşiretleri ayaklandırmamış gibi davranacaktı. Rauf Bey'in içinde bulunduğu kabile nezaketle karşılanacak, Baron Von Hentig'in hiçbir şey yokmuş gibi davranması ise Kazım Bey'i rahatsız edecektir. Daha sonraki güzergahları olan Kermanşah'a vardıklarında kafiledaki Doktor Beker "Kermanşahlar Almanları sever ama Türkleri sevmez. Başınızdaki kalpağı çıkarın ve bu Alman başlığını giyin, bir hücum olabilir" diyecektir. Ancak Kazım Bey söylenenleri gerçekçi bulmayarak

³⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a Bir Türk Zabiti Orta Asya'da Mühim Bir Vatan Vazifesi ile Geçirdiği Maceraları Anlatıyor", *Son Posta*, no.315, 12 Haziran 1931, s.5.

³⁵ M. Kazım, a.g.g., s.1.

³⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, "Orta Asya'da Bir Türk Zabiti", *Son Posta*, no:314, 11 Haziran 1931, s.1.

“Kalpağım başımda kalacaktır. Beni öldürürse Kermanshah halkı öldürsün” diye yanıtlayacaktır. Nitekim Kazım Bey'in düşündüğü gibi olmuş ve Kazım Bey yolculuğunu sorunsuz bir şekilde tamamlamıştır.³⁷

Kazım Bey, İran seyahati sırasında Almanların bir takım gizli niyetleri olduğundan şüphelenerek araştırma yapmıştır. Almanların kıskırtması ile Acemlerin İsmail Hakkı Bey'i şehit ettiklerine kanaat getirerek, onların bu kıskırtmayı mezhep farklılıkları üzerinden yaptıkları tespitine varmıştır.³⁸ Öte yandan heyet Sultanabat'ta Alman konsolosluğunda oldukça müstesna bir şekilde karşılanmıştır. Burada heyetteki isimlerden Her Rör hastalanınca birkaç gün kalıp dinleneceğini, kendilerine yetişeceğini belirtecek ve heyetin bir an önce yola çıkmasını isteyecektir. Kazım Bey, kendi kılavuzluğundaki yolculuk esnasında Sulanabat ile Kaşan arasında taşıdıkları sandıklardan birinden birkaç İran altının dökülmesi ile kasalardan bazılarının içinin İran'ın altın parası ile dolu olduğunu anlayacak ve Almanların bu aleni tedbirsizliğine anlam veremeyecektir.

Kazım Bey ve misyon üyeleri İran topraklarında silahlarını çıkarmamaya dikkat etmişlerdi. Silahla donatılmış bir grup olmaktansa, İran kaymakamından birkaç İran askeri istemeyi Kazım Bey daha uygun bulmuştur. İran topraklarında bir bölge olmasına rağmen Kaşan'ın yöneticisi Maşallah Han İran'ı tanımamakta ve Türk bayrağını dalgalandırmaktaydı.³⁹ Maşallah Han'la ilk görüşmelerinde kim olduklarını, nereden geldiklerini ve nereye gittiklerini sorar ve ardından da kafilenin hayvanlarını teste tabi tutar. Maşallah Han heyetin güvenliği için yanlarına birkaç koruma vereceğini söyleyince, Kazım Bey yüklerinin arasında önemli ve korunacak bir şey olmadığı hissi uyandırmak için teklifi geri çevirecektir. Maşallah Han yine de bu cevaptan tatmin olmayarak kafilenin kaldığı yere gelecek, sandıklarda cephaneye var mı diye ayağı ile itecek ve bir şey bulamayacaktır. Misyon ertesi sabah daha

³⁷ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a Seyahat: Bitaraf Bir Memlekette İki Müttefikten Bir Diğeri'nin Düşmanı Gibi Çalışıyordu. Bunlardan iri Alman Diğeri de Türk'tü”, *Son Posta*, no:316, 13 Haziran 1931, s.6

³⁸ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan' Seyahat: Almanların İran'da aleyhimize çalışmaları için muhakkak atıye ait gizli bir düşünceleri olmak lazım dı ve emellerinin tahakkuku için iki milleti düşman yapmaya lüzum görüyorlardı”, *Son Posta*, 15 Haziran 1931, s.6.

³⁹ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a: Kaşan şehrinde hükümet binasında Türk bayrağını görünce hayret ettik”, *Son Posta*, no:319, 16 Haziran 1931, sa.6.

fazla dikkat çekmemek için sabah erkenden Maşallah Han'a belli etmeden silahlarını kuşanıp, hanın karargahının önünden geçmiş ve Erdestan toprağına doğru yola çıkmıştır. Heyet üyeleri Maşallah Han'ın İran Şahı'yla savaşırken öldürüldüğünü de bir süre sonra İran gazetelerinden öğrenecektir.⁴⁰

Heyet üyeleri Hüseyin Abat Köyün'deki dar boğaz geçidine geldiğinde biraz dinlenmek için mola verdiler ve tedbiri de elden bırakmamak için köydeki damlara gözcüler koydular. Heyettekiler yerlere halı serip yatmaya hazırlandıkları esnada bir İranlı'nın kim olduklarını sorgulaması üzerine Her Rör İranlı ile kavgaya tutuşmuştur. Kavgayı ayıran Kazım Bey İran misafirperverliğini hatırlatarak durumu yumuşatmaya çalışacaktır. Yaşanan bu hadise üzerine heyet yolculuk esnasında güvenlik için bir dizi tedbir almayı ve yeni bir rota belirlemeyi kararlaştıracaktır. Bu çerçeve de bölgedeki eşkıyaların alacakaranlıkta kervanlara saldırmaktan çekindiğini ve karanlıkta karşısındaki kişilerin gücünü anlayamadığından saldırmak istemediklerini anlayan heyet, zorlu sarp geçitleri sabah güneş doğmadan geçmeye çalışacaktı.⁴¹

Afgan sınırına yakın bir İran toprağı olan Nayn kasabası İngiliz ve Rusların nüfuzunda bulunduğu tarlalardan yol almışlar ve tarlalarda bulunan çekirgelerden kurtulmak için davul çalma gibi yöntemleri denemişlerdi. Yolculuk esnasında Cahı Faris isimli suyu tuzlu bir kuyuya varmışlar ve burada mevcut olan iki binanın da içi çok kötü durumda olduğundan açık alanda uyumayı tercih etmişlerdi. İçme sularının bitmesi ile birlikte ikinci vakti yola koyulmuşlardı.⁴²

Kazım Bey yönetimindeki Türk misyonunun bağlı olduğu ekip 12 Alman, seksen kişi civarındaydı. Kazım Bey Afgan sınırına yaklaştığında, sırasıyla İran-Afgan sınırının güney ve kuzey kesimlerinde devriye gezen İngiliz ve Rus birliklerinden kaçmak amacıyla ekibini üç bölüme ayırdı. Çoğunlukla hasta develerden oluşan bir grubu ve taş yüklü develerden

⁴⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Maşallah Han bizi ziyarete gelmişti. Asıl maksadı, eşyalarımızı gözden geçirmektir" *Son Posta*, no:320, 17 Haziran 1931, s.6.

⁴¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a Her Hür kızındı. Genç İran memuru ısrar edince suratına bir sille aksetti" *Son Posta*, no:321, 18 Haziran 1931, s.6.

⁴² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Gideceğimiz yer Onerang ismin de bir kasaba idi. Fakat mübareki bir türlü bulamıyorduk" *Son Posta*, no:322, 19 Haziran 1931, s.6.

oluşan ikinci bir grubu da kuzeye gönderdi.⁴³ Kazım Bey çöl ortamında yol alırken kendisine verilen limon tuzu sayesinde bir nebze olsun ferahlayarak, Anareng'de bir müddet dinlenecekti.⁴⁴ Anareng'de Müslümanlık aleyhine vaaz veren papazın casus olduğuna kanaat getireceklerdi.⁴⁵ Kazım Bey devriyeleri atlatmak için güneye doğru giderken kendisi de hafif yüklü katırlarla hızla doğruya doğru sınırın İran tarafındaki son köyü olan Yezdan'a doğru ilerledi. Devriyelerden başarıyla kaçarak Afgan sınırını geçti ve 24 Ağustos 1915'te Herat'a ulaştı.⁴⁶

Yıkık bir ahır ve havuza sahip Dehnei Larium'u da,⁴⁷ bir Firuze madeni olan Hüseyin Abad'da, Ördip isminde küçük bir kasabada ve ardından havuz suyuna sahip hurmaları lezzetli Mihri Cun kasabasında kaldılar. 16 Temmuz 1915'te⁴⁸ Havzu Mirza denilen kasabaya vardıklarında suların içinde sülük olduğunu anlamayan Kazım Bey'in atının ağzına sülük yapışacak ve bu durum kanamaya neden olacaktı. Tüm bunların ardından heyetin uçsuz bucaksız çöl yolculuğu başlamıştır. Kazım Bey notlarında bitmek bilmeyen düzlüklerin gitgide insanın gözünde büyüdüğünü belirterek çöl yolculuğunun zorluğuna dikkat çekmiştir.⁴⁹ Çöl yolculuğu esnasında susuzluğun da etkisiyle bilinçlerini dahi kaybetme noktasına gelmişlerdi. Kazım Bey bir kargayı takip ederek su bulmaya bile çalışacak ancak bir sonuç alamayacaktır. Kafileye rehberlik eden doktorun sıcaktan dolayı yanlış yola sapması seyahatlerini oldukça zorlaştıracaktır.⁵⁰ Adının Gulam Rıza olduğunu öğrendikleri çobanın koyununu ararken heyete rast gelmesi ile hayatları kurtulacaktır. Kazım

⁴³ Percy, s.254-255.

⁴⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kocaları senelerce evvel para kazanmaya gitmiş iki kadın, bu yeşil noktanın sakinleri idi" *Son Posta*, no:323, 20 Haziran 1931, s.6.

⁴⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bir papaz efendi bir Müslüman şehirde Müslümanlık aleyhine vaaz veriyordu". *Son Posta*, no:314, 21 Haziran 1931, s.6.

⁴⁶ Percy, s.254-255.

⁴⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bir papaz efendi bir Müslüman şehirde Müslümanlık aleyhine vaaz veriyordu". *Son Posta*, no:314, 21 Haziran 1931, s.6.

⁴⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Halk meraklı idi. Herkes han kapısına yığılarak bizi de uzun uzun seyrettiler", *Son Posta*, no:325, 22 Haziran 1931, s. 6.

⁴⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Meşhur Gevir Köyü'nden geçmek her an ölümlle karşılaşmak demektir", *Son Posta*, No:326, 24 Haziran 1931, s.6.

⁵⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "O kadar takatsizdim ki nihayet doktoru oracıkta bıraktım ve ben ayrıldım", *Son Posta*, no:327, 24 Haziran 1931, s.6.

Bey çobanı görünce ona; süt var mı? diye soracak, çoban; “sütü ne yapacaksın hem yoğurt hem su var” diyecek ve ardından yoğurdun üstüne su koyarak verecektir. Kazım Bey, susuzluktan bayılmış arkadaşlarını da hatırlayarak onlara da su verilmesini isteyecektir.⁵¹ Bu olay sonrası çobanın şapkasına altın ve gümüş paralar koyarak teşekkür etmişler, çobanın belirttiği istikamette ilerlediklerinde birkaç barakaya ulaşmışlar ve burada bir süre dinlenmişlerdi.⁵² Akabinde yine Çoban Gulam’ın tavsiyesi üzerine Caferi, Rubat’ı Şur ve Rusya’nın nüfuzunda olan Ciharde’ye vararak burada büyük ve geniş bir hana yerleştiler.⁵³

Ciharde’de iki heyet güvenlik gereğiyle birleşmiştir. Ancak hâlâ Kabil’e yaklaşık 800 km’lik mesafe vardı. Burada sınırı geçmelerini engellemek için çok sayıda asker yerleştirildiğine ve İngilizler ile Rusların kendilerini beklediğine dair haber aldılar. Alman hükümetinin verdiği direktif ile sınırı geçme görevi Oskar von Nidermayer’e verilmiştir.⁵⁴ Nidermayer Kabil’e kuzey yolundan ulaşmayı seçmiştir. Nitekim bu güzergâhta güneş ve susuzluk ile mücadele etmişlerdir. Zaman ilerledikçe heyet üyeleri güçten düşmüş, sadece gerekli eşyaları yanlarına almışlar, geri kalan eşyaları ise çöle bırakmışlardı.⁵⁵ Kazım Bey yolculuğun devamında ise Rus tehlikesinden dolayı Fon Hentik’in tüm parayı İran çölüne gömdüğünü öğrendiğinde büyük şaşkınlık yaşamıştır.⁵⁶ Rus kuvvetlerinin takibiyle harekete geçen kafileden Dr. Bekker ve iki muhafızı saklanan eşyayı korumak ile görevlendirilmiştir.⁵⁷

Heyet yolculuğuna devam ederek, valisi Naibülhüküme Ali Kuli Han olan Beşruye’ye varır. Bölge İran’a ait olmasına rağmen Rus nüfuzu altındaydı. Burada Müslüman ve Türk oldukları için kabul görmüşler ve

⁵¹ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çölde gözünüze uçan bir kuş ilerse biliniz ki su kuşun uçtuğu taraftadır”, *Son Posta*, no:328, 25 Haziran 1931, s.6.

⁵² M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çantalarımın elmas ile dolu olsa idi. Çobanın külâhına boşaltmakta tereddüt etmeyecektik” *Son Posta*, no:329, 26 Haziran 1931, s.6.

⁵³ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Fon Hentik bütün paramızı İran çölüne gömmek gibi bir delilik yapmak istiyordu”, *Son Posta*, no:330, 27 Haziran 1931, s.6.

⁵⁴ Hopkirik, *a.g.e.*, s.81, 83.

⁵⁵ Hopkirik, *a.g.e.*, s.81, 83. 89, 91,

⁵⁶ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Fon Hentik Bütün paramızı İran çölüne gömmek gibi bir delilik yapmak istiyordu”, *Son Posta*, no:330, 27 Haziran 1931, s.6.

⁵⁷ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çantalarımın elmas ile dolu olsa idi. Çobanın külâhına boşaltmakta tereddüt etmeyecektik.”, *Son Posta*, no:331, 28 Haziran 1931, s.6.

özenle ağırlandı. ⁵⁸ Akabinde heyet, sırayla Fethabat, Dekük, Abuşır, Şehri Genç, Taşgun, Ruşenebat, Tahtabun köylerinde Rus tehlikesi nedeniyle en fazla birkaç saat kalarak yollarına devam etmiştir. Misyon üyeleri Yezdan'dan itibaren Afgan sınırına girmiş ve burada bir kalede ikamet etmişlerdir. ⁵⁹ Kâbil'e yaklaşırken ise dış siyaseten koparak sadece göreve odaklanmışlardır. Ancak Türk topraklarında savaşın kötü gidişatından rahatsız olanların sayısı oldukça fazlaydı ve Almaların Türkleri savaşa sokarak zor duruma düşürdüklerine dair kanaat çok yaygındı. Ülke içindeki at kıtlığının sebebinin Almanya'ya bu hayvanların gönderilmesi olduğuna dair sesler oldukça yüksekti. ⁶⁰

Kabil Şehrindeki İzlenimler

Oskar von Nidermayer kafileyi zor şartlar altında Kabil'e sokmayı başarmıştır. Bundan sonraki süreçte Emir'le görüşme vazifesini Otto Von Hentig üstlenmiştir. ⁶¹ Afgan hududundaki Pehre köyünde temiz bir hane ve sofrada karşılanmışlardır. Herat kaymakamına haber göndererek akşam heyetin diğer üyeleri ile geleceklerini bildirip ve kapılardan birinin açık olmasını istemişlerdir. ⁶²

Herat'ın Hindistan'ı ele geçirmeye çalışan devletler için önemi büyüktü. ⁶³ Toprak bir kale ile çevrili olan Herat'a girdiklerinde yöre halkının ellerinde meşaleler ile müzik sesleri eşliğinde kendilerini beklediklerini gördüler. ⁶⁴ Yemyeşil ve oldukça serin olan şehre girmeleri ile çölden ve zorlu yollardan geçen kabile derin bir nefes alır. Kabil'de yaşayan Emir'den gelecek talimatı burada bekleyeceklerdi. ⁶⁵ Herat'ın büyük tünellerini geçerek hükümet binasına geçtiklerinde burada bir zat

⁵⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Çantalarımın elmas ile dolu olsa idi. Çobanın külahına boşaltmakta tereddüt etmeyecektik", *Son Posta*, no:331, 28 Haziran 1931, s.6.

⁵⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Muhtelif Rus ve İngiliz müfrezeleri bizi takip ediyorlardı. Biz de süratle ilerliyorduk" *Son Posta*, no:332, 29 Haziran 1931, s.6.

⁶⁰ Hopkirk, *a.g.e.*, s.83.

⁶¹ Hopkirk, *a.g.e.*, s.97.

⁶² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: 36 saatlik mesafeyi 3 fersah diyen kılavuz meğer bir dürüğü maslahatımız, söylemiş" *Son Posta*, no:333, 30 Haziran 1931, s.6.

⁶³ Mehmet Fazlı, *Türkistan'da Bir Jöntürk: Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.35.

⁶⁴ M. Kazım, "Efgan'da misafirle ev sahibi arasında para teatisi uğur getirir. Biz de öyle yaptık", *Son Posta*, no:334, 1 Temmuz 1931, s.6.

⁶⁵ Hopkirk, *a.g.e.*, s.98.

tarafından karşılandılar. Ertesi gün ise şen ve ihtiyar Vali Server Han ile görüştüler.⁶⁶ Von Hentik geliş sebepleri hakkında bilgi verdikten sonra Osmanlı Sultan'ının ve Alman İmparatoru'nun mesajını Emir'e iletmek istediklerini belirtmiştir.⁶⁷

Vali misafire para vermenin şans getireceğine inandığından cebinden biri gümüş diğeri ise halifeler devrinden kalan iki para çıkararak hediye etmiştir.⁶⁸ Herat valisi "Bağı Şahi" denilen mevkide heyet için bir kasır hazırlar. Server Han resmi olarak birkaç gün sonra heyeti kabul etmiş ve Fon Hentik hana bir altın saat hediye etmiştir. Herat'ta konuştukları kişiler heyetkilerde burada kışın erken geldiğini ve bir an önce hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir.⁶⁹ Nitekim hasta ve yorgunluktan bitap düşmüş heyet üyeleri dinlenirken, İngilizler de von Nidermayer'ın zor şartları geçerek Herat'a nasıl gelmiş olduğunu anlamaya çalışmıştır. İngilizler Niderman'dan sonra yeni heyetlerin art arda geleceğine kanaat getirmiştir. Bu nedenle İngilizler tarafından gönderilen subaylar yol boyunca su ve erzak tedarik eden kişileri bulmaya çalışmıştır. Yaptıkları incelemeler sonucunda halkın Türk ve Alman yanlısı olduğunu ve para veren kişilere yardım ettiklerini öğrenmişlerdir.⁷⁰

Kazım Bey evleri topraktan, sokakları dar Herat şehrinden ayrılmıştır.⁷¹ Server Bey'in heyet için atadığı mihmandar Abdürahman Bey Herat ile Kabil arasındaki Pehlivanpıri Köyü'ne daha önce gitmiştir. Abdürahman Bey heyetin kalacakları hanın odalarını düzenlemiş, yerlere halı sermiştir. Bu köyde kadınların kulaklarına halka küpeler, boyunlarında paradan kolyeler, kollarında bilezikler, burunlarında halkalar mevcuttur. Sabah Herat ile Kabil arasındaki ikinci durak olan Merva Köyü'ne doğru yola çıkmışlardı. Almanlar yabancı gibi görünmemek için sakal uzatmış, başlarına ise sarık takmışlardı. Nitekim

⁶⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efgan camileri üç duvarlıdır, dördüncü duvar açık bırakılmıştır", *Son Posta*, no:335, 2 Temmuz 1931, s.6.

⁶⁷ Hopkirk, *a.g.e.*, s.98.

⁶⁸ M. Kazım, Efgan'da misafirle ev sahibi arasında para teatisi uğur getirir. Biz de öyle yaptık", *Son Posta*, no:334, 1 Temmuz 1931, s.6.

⁶⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efgan camileri üç duvarlıdır, dördüncü duvar açık bırakılmıştır", *Son Posta*, no:335, 2 Temmuz 1931, s.6.

⁷⁰ Hopkirk, *a.g.e.*, s.98-99.

⁷¹ Fazlı, *a.g.e.*, s.37.

kendileriyle yola çıkan mihmandarın da başına bir İngiliz şapkası takmasının çelişkisi dikkat çekmiştir. Takip ettikleri rotanın sağında ve solunda ekili kavun ve karpuzlar eşliğinde yola devam etmişler ve akşama doğru istikametleri olan Mervan Köyü'ne varmışlardı.⁷²

Bu köyden sonra içinde bir kaplıca ve yanında bir türbe olan Obi'ye, ertesi gün de Çeşti ismindeki başka bir köye uğramışlardır.⁷³ Çeşti köyünden Harza, Tenki, Yazat oradan da Şehrek mevkiine vardılar. Kazım Bey yolculuk esnasında Almanların tepki çekmemek için başlarına sarık geçirirken, Afganlıların şapka takmasının çelişkisini bir kez daha yaşamıştır.⁷⁴ Güderpem, Arebalay, Alengeran, Ribatıgay, Badıgah köylerinde birer gece kaldılar, Devletler Köyü'nün ardından Moğolların ve Hazerilerin yaşadığı mıntikalardan geçtiler,⁷⁵ Sail, Kirman, İsfarut, Pençav, Zertsenk, Marhana, Kaleikadı menzillerinin ardından Kabil'e girdiler.⁷⁶

Heyetkiler bir ay içinde ulaşmayı planladıkları Kabil'e beş gün önce yani 2 Ekim'de ulaştıklarında halkın sevgi gösterileri ile karşılandılar.⁷⁷ Kabil'de bulunan ağaçlar ile sıralanmış Raba yolunu geçtiler ve sonra etrafı surlar ile çevrili Bedirşah Kasrı'nı ziyaret ettiler.⁷⁸ Kazım Bey zorlu yolculuğu esnasında İstanbul'a bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Yazdığı mektupta 2 Ekim 1915 tarihinde Kabil'e ulaştıklarını ve yapmış oldukları bütün çalışmalarının yararlı olmasının ancak Türk ordusunun gelmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir. Maddi gücü zayıf olan Afganistan'a

⁷² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kafilemizdeki Almanlar başlarına sarık sarmışlar, Efganlılar bunlara hayretle bakıyorlardı", *Son Posta*, no:337, 4 Temmuz 1931, s.6.

⁷³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hz. Ali bir kılıç darbesinde ejderin vücudunu iki parçaya ayırdı", *Son Posta*, no:338, 5 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁷⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Sıcakta Efganlılar başlarına şapka geçirirken Almanlar da başlarına Sarık Sarıyorlardı!" *Son Posta*, no:339, 6 Temmuz 1931, s.6.

⁷⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hz. Ali bir kılıç darbesinde Ejderin vücudunu iki eşit parçaya ayırdı." *Son Posta*, no:340, 7 Temmuz 1931, s.6.

⁷⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabile Girerken Harbiye talebesi Türk erkanı harbi Hayri B.in idaresinde talim yapıyordu" *Son Posta*, no:341, 8 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁷⁷ Hopkirk, *a.g.e.*, s.99.

⁷⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabile Girerken Harbiye talebesi Türk erkanı harbi Hayri B.in idaresinde talim yapıyordu" *Son Posta*, no:341, 8 Temmuz Haziran 1931, s.6.

düşmanları tarafından saldırı olmadığı takdirde Afganistan'ın tarafsızlığını koruyacağını belli olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹

Kabil'de oturan Afgan Emiri ile bir görüşme ayarlanmaya çalışılmıştır. Kabil'de etrafta klora hastalığı yayılmış ve hanedan ailesi suyunu doğrudan doğruya kaynaktan alan Yağmen'e çekilmiştir. Kasırda kapalı tutuldukları 21 gün boyunca aleyhlerinde birtakım haberler çıkmıştı.⁸⁰ Von Hentig'in atı kasrın bahçesindeki kapıya yanlışlıkla yönelmiş ancak mızraklı muhafız tarafından dışarı çıkma istekleri geri çevrilmiştir.⁸¹ Emir birkaç hafta boyunca bahçeden çıkmasına izin verilmeyen Alman elçilerini ekim ayı sonuna kadar bekletmiştir.⁸²

Bereketullah Efendi içinde buldukları durumu ve gayri resmî suretle hanı ziyaret etmek istediklerini anlatan bir yazı kaleme alınca kabul almıştır. Von Hentig resmî olarak kabul edilmedikçe nişanı vermeyeceğini söylemiştir. Nitekim Kazım Bey gayri resmi kabul ve hediyein İngilizleri şüphelendireceğini, Emir'in İngilizlerle aralarındaki nifakı artıracığını belirterek Von Hentig'i ikna etmiştir.⁸³ Heyet üyeleri bir yandan da açlık grevine başlayarak hanın üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Heyetin planları gerçekleşmiş ve Emir misafirlerinin açlıktan ölmesinin şanına ve geleneklerine yakışmayacağını düşünerek görüşmeyi daha öne almıştır.⁸⁴ Von Hentig kabul günü geldiğinde hazırlanarak heyete iştirak etmiştir.⁸⁵

Misyon üyeleri görüşme hazırlıkları yaparken Emir yaşanan siyasi çekişmelerden dolayı dengeli bir politika izlemekte oldukça zorlanıyordu. Aynı zamanda Halife olan Sultan'ın cihat ilanı, doğal olarak mollaları ve fanatik Afganları heyecanlandırmıştı. Ancak Türkiye'de

⁷⁹ Vahdet Keleşılmaz, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Afganistan'a Yönelik Girişimleri, s.1838.

⁸⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabil ben ziyaret ettiğim zaman bir derenin iki tarafında kasvetli bir kasaba idi", *Son Posta*, no:342, 9 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁸¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emiri'nin biz gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık" *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁸² Percy, a.g.e., s.256

⁸³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emiri'nin bizi gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık" *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁸⁴ Hopkirk, a.g.e., s.100.

⁸⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emiri'nin bizi gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık", *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

yayınlanan bir cihat fetvasının, hükümdar tarafından da ilan edilmediği sürece Afganistan'da bağlayıcı olmadığı farkındaydılar. Bunun dışında Afgan politikası iki güçlü komşusu olan İngiltere ve Rusya'nın genel olarak birbirlerine düşman olmasından besleniyordu. Afganistan'ın İngiltere için başlıca değeri, bir tampon devlet olarak hizmet etmesiydi ve her ne kadar anlaşmalar ve yükümlülüklerle İngiltere'ye bağlı olsalar da Emirler yine de güçlü bir komşuyu diğerine karşı bir dereceye kadar alt edebiliyorlardı. Böylece sahnenin tamamı İngiltere ve Rusya'ya ait olurken, Osmanlı ve Almanya Afganistan ile hiçbir zaman doğrudan temasları olmamış çok uzak ülkelerdi.⁸⁶ I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde Afganistan, İngiltere ve Rusya'nın müttefik olduğu yönündeki endişe verici gerçekle karşı karşıyaydı. Bu yeni durum karşısında Emir kendisine cihat ilan etmesi için baskı yapan meclis üyelerine cihattın yapılması halinde Afganistan'ın yıkıma gideceğini belirtmiştir.

Misyon üyeleri kasrın önünde Emir'in oğulları ve kardeşi tarafından karşılanmıştır. Afgan Emir'i kalabalık bir heyet önünde dört buçuk saat konuşmaları dinledikten sonra Afganistan'ın Rus ve İngiliz müttefiklikleri arasında olduğunu ve Almanya'dan ciddi bir yardım gelmedikçe böyle kalacağını bildirmiştir.⁸⁷ Aslında Habibullah Han başa geçtiği dönemlerde İngilizlerin bölgedeki etkisini azaltmaya çalışmıştır. İngilizlerin antlaşma veya herhangi bir iş birliği isteğini de geri çevirmiştir. Nitekim Afganistan Rusya ve İngiltere'nin tehdidi altında olduğundan geri adım atmak ve 1904 yılında bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır.⁸⁸ 1904 yılından 1914 yılına kadar İngiltere ile Afganistan arasında pek bir hadise olmamıştır. Ancak İngiltere, Hindistan'a giden yolun güvenliği için Habibullah Han'ı sıkı bir kontrole tabi tutmuştur.⁸⁹

Misyon tüm olumsuzluklara rağmen Afganistan'da bir süre kalıp taraftar toplayarak İngilizler ve Ruslar arasında bir gerilim yaratmayı

⁸⁶ Percy, a.g.m., s.256-257.

⁸⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emiri'nin bizi gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık", *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁸⁸ Ziauddin Jamal, *Habibullah Han'ın Modernleşme Çabaları Üzerinde Türklerin Etkisi (1901 – 1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019, s.39-40

⁸⁹ Mehmet Cevat, *Afganistan*, Ankara, 1934, s.100-101.

planladı.⁹⁰ Ancak dönüş yolunda İngilizlerin ve Rusların erken davranarak taraftar toplaması üzerine⁹¹ Kabil’de bir müddet daha bekleyip harekete geçmek için doğru zamanı beklediler. Emir merkezdeki ikametine döndüğünde önce Hintli prens Bereketullah ardından Almanlar ve en son olarak da Kazım Bey ziyaretine gitmiştir. Kazım Bey eli boş bir şekilde Emir’in yanına gitmesine rağmen çok sıcak ve samimi karşılanmıştır.⁹² Avrupa’nın önemli yerlerine seyahat ederek kendini geliştirmiş hanın kardeşi Nasrullah Han, iyi bir askeri eğitim alan oğlu Serdar İnyettulah, Şehzade Emanullah Han, Serdar Yusuf ve Asah Han’da karşılama mahiyetinin içindeydi.⁹³

Görüşme esnasında ilk olarak Osmanlı Sultanı ve Alman İmparatoru’nun mektupları verilmiştir. Emir, Hentig’e bu kadar önemli göreve neden daha yaşlı ve tecrübeli insanların gelmediğini sorunca yolculuğa dayanmanın zor olduğuna dair bir yanıt almıştır. Hentig, Emir’e Afganistan’ın bağımsız bir ülke olması gerektiğini ve diplomatik bir ilişki kurmak istediklerini söylemiştir.⁹⁴ Kazım Bey ise etkili bir Farsçayla İtilaf Devletleri’nin Avrupa’da hâkimiyeti ele aldığını, Asya’daki Müslüman devletlerin parçalanmakta olduğunu, Müslümanların daha iyi netice almaları için Afganistan’ın yardımının gerekli olduğunu anlatmıştır. Ancak Emir’in “tahtımız ve ailemizden vazgeçeriz ama dinimizden asla” gibi bir politik cevap vermesi Kazım Bey’i belli etmese de oldukça sinirlenmiştir.⁹⁵

Heyetin dışarı çıkmasına yönelik denetimin azalması üzerine Kazım Bey şehir de gezintiye çıkmış ve geçmekte olan 10.000 veya 15.000

⁹⁰ Rusya 1904-1905 yıllarındaki Rusya ve Japonya arasındaki savaşta Ruslar çok ağır kayıplar vermiştir. Rusların Japonlar karşı yenilgisi sonucunda Rusya İngiltere’yi sakinleştirmek için 1907 yılında İngilizler ile bir antlaşma yapmıştır. İngilizler ise Almanların güçlenmesi karşısında bu ittifaka sıcak bakmıştır. Ruslar Afganistan’daki siyasi süreci İngiltere’ye bırakmıştır. İngiltere de Afganistan’ın iç işlerinde serbest olduğunu belirtmiştir. Bu durum İngiltere’yi ve Rusya’yı Afganistan’da iş birliği yapar hale getirmiştir. (Hamşioğlu, *a.g.e.*, 39)

⁹¹ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: “Afgan Emiri bize anlattı ki İngiltere ve Rusya’ya karşı harekete geçmesi mümkün değil”, *Son Posta*, no:345, 11 Temmuz 1931, s.6.

⁹² M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Türkler ile müttefikleri Kabil ‘de çok müşkül vaziyete karşılarında kaldılar”, *Son Posta*, no:345, 12 Temmuz 1931, s.6.

⁹³ M. Kazım, *a.g.g.*, s46-47.

⁹⁴ Hopkirk, *a.g.g.*, s.102-103.

⁹⁵ M. Kazım, *a.g.g.*, s.6.

kişilik askeri grubu izlemiştir. Askerlerin haki elbise giydiklerini, başlarında puşin olduğunu, piyade, süvari ve topçu gibi sınıflara ayrıldıklarını fark etmiştir. Tüylü beyaz şapka takmış Emir'in üniformasının göğsünde ise değerli taşlardan oluşan nişanlar mevcuttu. Tahtlar taşıyan filler, atlar ve içinde ailesinin kadınları olan arabalarla sıralanmıştı.⁹⁶

Kazım Bey, Afgan ordusunun mücadeleye katılması ve Hindistan'da bir isyan çıkması durumunda başarının kesin olacağına dair bir kanaate sahipti. Ancak askerleri kıyafetlerini çıkarmış bir şekilde görünce durumdan şüphelenmiştir. Askerlerin ailelerine bakmak için başka işlerde çalışmak zorunda olduklarını öğrenmesi ile keyfi kaçmıştır. Buradaki durumu Kazım Bey Osmanlı'daki yeniçerilerin son zamanlarına benzetmiştir. Emir'in İngilizler ile mücadele ettiğini ve halkını cehaletten kurtarmak için çok uğraştığına dair bilgi edinmiştir.

Kazım Bey gözlemlerini aktarırken Kabil'in sosyal hayatına da değinir. Kabil'de geceleri herhangi bir aktivite olmadığını ve herkesin evinde oturduğunu ifade eden Kazım Bey,⁹⁷ Emir ve ailesinin yazın Kabil'de, kışın ise Celalabat'ta yaşadığını yazmıştır. Ayrıca eğlenceye düşkün olarak nitelendirdiği Emir'in hükümet işleri ile ilgileneceği zaman Derbar denilen hükümet meclisini kurduğunu ve bu yolla bilgi aldığını not etmiştir.

Kazım Bey'in gazetelerden edindiği bir diğer konu da coğrafyada uygulanan katı yasalar ile ilgiliydi. Habibullah Han'ın babası Emir Abdurahman zamanında üç idam şekli mevcuttu. Bunlardan ilki kişinin bir tepeden topun ucuna bağlanması, sırayla idama mahkûm edilenlerin başının kesilmesi, bir diğeri de civa verilen kişinin eğilen iki ağaca kollarının ve bacaklarının bağlanması ve ardından ağaçların iplerinin kesilmesi şeklindeydi.⁹⁸ İnsanların yatağın içinde uyumaması için çuvaldızlar ile dürtüklendiği, bir kuyunun içine atılarak yalnızca su ve ekmek verildiği, bazılarının çıkarıldığı bazılarının da üzerine tuğla

⁹⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Askerler Kabil'in dışında geçit resmi yapıyorlardı. Fakat buna sebep ne idi", *Son Posta*, no:346, 13 Temmuz Haziran 1931, s.6.

⁹⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efgan askerleri gündüz kışlada talim ederler, akşam olunca sokakta satıcılık yaparlar", *Son Posta*, no:347, 14 Temmuz 1931, s.6.

⁹⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da ölüm cezalarının şekli kadar müthiş bir şey yoktur denilebilir", *Son Posta*, no:348, 15 Temmuz 1931, s.6.

örülerek içeride bırakıldığına dair cezalar da mevcuttu. Bu ağır cezalar oğlu Habibullah Han zamanında kaldırılmıştı.⁹⁹

Emir Habibullah, İngilizlerin hakimiyeti altındaki Hindistan'dan döndükten sonra yönetimin büyük kısmını kardeşine ve oğluna bırakarak eğlence ve spor gibi faaliyetlere yönelmiştir. Nitekim hazinenin ailesi tarafından hoyratça kullanılmasıyla devlet giderleri için halka ağır vergiler konulmuş, ülkede rüşvet ve dolandırıcılık yaygınlaşmıştı.¹⁰⁰ Kazım Bey'in edindiği bilgilerden bazıları ise Emir'in özel hayatı ile ilgiliydi. Bu kapsam da Afgan Emir'inin eşlerinin yanında çok sayıda cariyesi olduğu ve özellikle Kabil ve güzel kadınlarıyla ün kazanmış Nuristan'da bir kız bulunduğu takdirde Emir'in bu kadınları da maiyetine aldığı yönünde bilgi edinmiştir. Emir'in yaz aylarını müzik ve av eşliğinde, kışları ise maiyetindeki kadınlar ile birlikte Celalabat sarayında geçirdiği ve¹⁰¹ nikahlı ve nikahsız eşlerinden toplam 89 çocuğu mevcut olduğunu da aktarmıştır.¹⁰²

Kazım Bey Ramazan ayında Emir'in ne yaptığına da değinmiştir. Ramazan ayında bir nevi inzivaya çekilen Emir kırsal bir alana gider ve burada kurulan çadırda bu ayı geçirirdi. Dönemin geleneklerine uygun olarak şehzadelerde dahil olmak üzere devlet ricali çadırlardan oluşan ordugahın mutfak kısmına giderek bir tencere yemek yapardı. Ramazan'ın bitimi ile inzivaya devam eden Emir mahiyeti ile görüşmek istemezdi.¹⁰³

Kazım Bey, Emir ve bölge hakkında önemli bilgiler vermeye devam etmiştir.¹⁰⁴ Savaş süresince İngilizler ve Almanlar bölge halkını ve ulemasını kazanmaya çalışmıştır. İngiliz taraftarı ulema arasında Hz. Celalabat adlı bir zat varken, İngiliz aleyhtarlığı yapan grubun temsilcisi ise Padişah Sahip isimli bir zattı. Neticede Emir bir yandan İngilizlerden çekindiği için heyeti kabul etmeyerek İngiliz dostluğunu kazanmaya

⁹⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Afgan Emiri Abdurrahman İşkence Vadisi'nde engizisyona taş çıkartan bir adam imiş", *Son Posta*, no:349, 16 Temmuz 1931, s.6.

¹⁰⁰ Hamşioğlu - Kundakçı, *a.g.m.*, s.45.

¹⁰¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Afgan Emirinin Binbir Gece masallarını anlatan iki hayatı vardı: Yaz ve kış hayatı", *Son Posta*, no:350, 17 Temmuz 1931, s.6.

¹⁰² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Ramazanın gelmesi Berkettullah Efendi'ye yeni bir din esas kurma fırsatını vermiştir", *Son Posta*, no:351, 18 Temmuz 1931, s.6.

¹⁰³ M. Kazım, *a.g.g.*, s.6.

¹⁰⁴ M. Kazım, *a.g.g.*, s.6.

çalışmış, bir yandan da von Hentig ile İngilizlere karşı savaş durumunda ne yapılabileceğini anlamak için görüşmeye devam etmiştir. Öte yandan Afgan Emir'i tüm kabileleri toplayarak bir tarafta İngilizler, Fransızlar ve Rusların ve diğer tarafta da Almanya, Avusturya ve Osmanlı'nın olduğu taraflardan birini seçeceğini belirtmiştir. Bu arada Almanlar ile görüşmelere devam ederek bir antlaşmaya varacaktır. Buna göre; Almanya 100.000 tüfek, 300 top, 10 milyon İngiliz altını verecekti. Buna karşılık olarak Almanya, Afganistan'ın yanında savaşa girecekti. Kazım Bey Afgan Hanı'nın antlaşmayı göstererek yapmasının bir politika olduğunu düşünmüştür. Zira Kazım Bey'e göre, Emir'in nihai hedefi İngilizlerden daha iyi bir teklif almaktı.¹⁰⁵

Antlaşma metnin görüşmeleri esnasında sarayda Emir'in kardeşi, oğulları ve hükümet ricali hazırды. Görüşmenin çok çekişmeli bir şekilde gerçekleşmesinden dolayı Hentig şok yaşamış ve müzakere esnasında dayanamayarak bu gezi için beş milyon sarf ettiklerini söylemiştir. Minüs Sultan'ın heyeti yalancılık ile suçlamasına rağmen görüşmeler devam etmiş ve maddeler üzerinde mutabık kalınmıştır. Gerçi Kazım Bey, Emir'in Alman heyetini ve Afganlıları inandırmak için ihtimam gösterdiğini ancak İngilizlerle görüşeceğini hissetmiştir.¹⁰⁶ Her ne kadar hissettirmemeye çalışsa da Emir'in bu dönemde savaşa mümkün olduğunca az dahil olmak istediğini, aynı zamanda İngilizlerle bir sorun yaşamaktan çekindiğini ve bir denge politikası güttüğünü anlamışlardı.¹⁰⁷ Hentig ve Kazım Bey'in Emir ile yaptığı görüşmeler sonucunda nihai bir başarı kazanılmayacaktır. Ancak heyet bir süre daha bölgede kalarak propaganda çalışmalarına devam edecektir.¹⁰⁸

İlişkilerin biraz olsun düzene girdiği bir süreçte Hentig Rusya'nın baskı altında tuttuğu Alman cephesinden kaçan üç kişiye barınma imkânı

¹⁰⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Efgan emiri bir meclis toplamıştı, biz hakkımızda verilecek kararı merakla bekliyorduk", *Son Posta*, no:352, 19 Temmuz 1931, s.6.

¹⁰⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Efganlılar ile yaptığımız siyasi müzakere şayanı hayret bir şark pazarlığı şekline aldı", *Son Posta*, no:353, 20 Temmuz 1931, s.6.

¹⁰⁷ Hamsioğlu- Kundakçı, a.g.e., s.44

¹⁰⁸ K. Tuncer Çağlayan, "Afganistan'da Bir Tük-Alman Heyeti'nin Faaliyetlerine Karşı İngiltere'nin Politikaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 17, sa: 50 (Temmuz 2001), s.411.

tanımıştır.¹⁰⁹ Kazım Bey, Hentig'in düşünmeden girişimlerde bulunmasından dolayı rahatsızlık duymuştur. Hentig heyetin geri kalanına danışmadan Emir'e bir mektup yazmış, en kısa zamanda gitmek istediğini belirtmiştir. Bunu yaparken de Hindistan yolundan geçmelerine Emir'in aracı olmasını rica etmiştir. Emir isteği kabul ederek toplu olarak gidebileceklerini söylemiştir. Heyet ise bu girişim karşısında Hentig'in hareket ve tutumunun şahsi olduğunu burada kalmakta bir sıkıntı duymadıklarını bir mektup yazarak dile getirmek zorunda kalmıştır.

Gelişmelerden haberdar olan İngiliz hükümeti ise boş durmayarak müttefiki olan devletler ile mücadeleye girmemesi için Afganistan'a büyük miktarda para yardımında bulunmuştur.¹¹⁰ İngilizler üç yıldır Hindistan'da bir kasada tuttıkları parayı aniden Afganistan'a yollamıştır. Afgan Emiri ise bu parayı sınır boylarındaki kabilelere göndererek buradaki gücünü artırmaya çalışmıştır. Bu gelişmeler üzerine Hentig rotasını değiştirerek kara yoluyla gitmeyi denemiştir.¹¹¹

Kazım Bey mücadele etmeye devam etmiştir. Emir'in kardeşi Nasrullah'ın başını çektiği faaliyetlerin etkisiyle 1907 ve 1909 yılları arasında İngiltere karşıtı direniş sınır bölgelerinde aktifti. Bu kapsamda Kazım Bey'in içinde bulunduğu heyet sınırlar üzerindeki etkilerini artırmakta direnmiştir.¹¹² Kazım Bey Müslümanları cihatta davet eden bir yazıyı dağıtması için Afridi kabilesine göndermiş ve ayrıca kendisi Afgan sınırında bir taş matbaa tedarik ederek, bastığı gazeteleri hudut üzerinde dağıtmaya başlamıştır. Ancak telgrafların İngiliz ve Rusların elinde olması durumu zorlaştırmıştır. Mekke Şerif'inin isyan ederek müttefik kuvvetlerin safına geçtiğini İngiliz telgrafından öğrendiklerinde hemen hareketlenme başlamıştır. Emir'in tutumundan rahatsız olan Afgan Harbiye Mektebi Müdürü Yüzbaşı Hayri Bey'in İngiliz hududundaki kasabaları ayaklandırmak istemesi heyet tarafından desteklenmiştir. Hayri Bey niyetini sezdirmemek için Kabil'den ayrılma

¹⁰⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganlılar ile yaptığımız siyasi müzakere şayanı hayret bir şark pazarlığı şeklini ald." *Son Posta*, no:353, 20 Temmuz 1931, s.6.

¹¹⁰ Sivrioğlu, a.g.e., s.221.

¹¹¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Fon Hentik, Hindistan yolu dönek için Efgan emirinin tavassutunu istemişti" *Son Posta*, no:354, 21 Temmuz, 1931, s.6.

¹¹² Hamşioğlu - Kundakçı, a.g.m., s.39

sebebi olarak harbiye nazırından gördüğü kaba muameleyi bahane etmiştir.¹¹³ Ancak Afgan Emiri heyetin niyetini öğrenmiş ve bu da heyetin çevresindeki dostların azalmasına, düşmanların fazlaşmasına neden olmuştur.

Heyetin görev kapsamında gündemleri oldukça hareketliydi. Cihat ilan edildiğini duyan iki Hintli kaçarak Kabil'deki Türk heyetiyle irtibat kurmuştur. Gelen iki casusa Hayri Bey'in aslında Emir tarafından görevlendirildiği ve Almanya'dan gelen silahların sevkiyle ilgileceği söylenmiştir. Kazım Bey, casuslara Hayri Bey'e bir yazı götürmelerini istemiş ve böylece Hayri Bey gelişmelerden önceden haberdar edilerek casuslara durumu belli etmemesi sağlanmıştır. Nitekim bu taktik başarıya ulaşmış ve İngiliz hükümeti yanlış istihbarat ile hareket ederek, doğru bilgi veremeyen iki casusu görevden almıştır.¹¹⁴ İngiliz gazetelerinde Emir'e karşı duyulan güvensizlik ile ilgili yazılar kaleme alınmıştır.¹¹⁵ Habibullah Han İngilizlerin daha fazla tepki göstermesinden çekindiğinden dolayı heyeti sınır dışı etme kararı almış ve halkı yatıştırmak için İngilizler aleyhine söylenti çıkarmıştır. Han bazı gençlerin Osmanlıların yanında savaşa katılmasına bilerek ses çıkarmamıştır.¹¹⁶

Kazım Bey seyahati sırasında Türkistan'dan gelen bir kabilenin Ruslara karşı isyan ederek Afganistan'a geçtiğini ve Serdar Cüneyd'in refakatinde kaldıklarını öğrenmiştir. Kazım Bey'in kabile ile görüşme çabaları karşılıksız kalmıştır. Afgan hükümeti yaşanan gelişmeler ışığında heyete tutumunu biraz sertleştirmiştir.¹¹⁷ Kazım Bey kendisine izin verilmemesine rağmen Hokant'lı Hacı Ahmed isimli yardımcısı aracılığı ile kabile ile bağlantı kurmuştur. Hacı Ahmed kabile reislerinin atların kaldığı yere yakın olduğunu öğrenmiştir. Kazım Bey kabile ile gizlice

¹¹³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan': Alman heyetin hareketini fena bir haber takip etti: Mekke Emiri Hüseyin isyanı" *Son Posta*, no:356, 23 Temmuz 1931, s.6.

¹¹⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: İngiliz casusları Hayri Bey'e gönderirken ayrıca bir atlı ile de Hayri Bey'i ikaz ettim", *Son Posta*, no:358, 25 Temmuz 1931, s.6.

¹¹⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Alman heyetini hareketini fena bir haber takip etti: Mekke Emiri Hüseyin isyanı" *Son Posta*, no:357, 24 Temmuz 1931, s.6.

¹¹⁶ Sivrioğlu- Türkoğlu, *a.g.e.*, s.221.

¹¹⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Müttefiklik şöyle dursun Efgan hükümetinin aleyhtarlığı gün geçtikçe hissediliyordu", *Son Posta*, no: 359, 26 Temmuz 1931.

atlara bakmaya giderken görüşmüş ve kabileye kendi ülkelerinin sınırı yakın bir yere yerleşmelerini tembih etmiştir.¹¹⁸

Kazım Bey, Duhterana'ya vardığında İngilizlerin Aşkabat'a köşk mevkiinde olduğunu öğrenmiştir.¹¹⁹ Herat'ta iken olumsuz birtakım üzücü hadiseye şahit olmuştur. Hırsızlık yapan birkaç mahkûm bir hafta kafeste bekletilmiş ve ellerinin bileklerinin kesilerek deve üstünde sokaklarda dolaştırılmıştır.¹²⁰ Haşim Han'ın yakını olan vali Süleyman Bey aracılığı ile şehirden ayrılma iznini elde etmiştir. Kazım Bey çok sevdiği atı Gazal'ı Haşim Han'a hediye etmiştir. Haşim Han zor durumda kalmamaları için kendilerine bir çıkın Hint parası yollamıştır. Kazım Bey parayı kabul etmek istememiştir. Ancak heyetin Hintli üyesi Bereketullah Efendi hem yaşlı ve hem hasta olduğundan paraya ihtiyacı vardı. Bu nedenle müşkül durumda olan Bereketullah Efendi'nin parayı araya girerek kabul etmesine Kazım Bey ses çıkaramamıştır. Yolculuklarına devam ederek beş hafta boyunca Kerh, Emerlik Hoca, Dübrar, Kalainev Mevkor, Mergap, Çiçektu, Meymene, Sarıpul, Çıkcı, Belh istikametinden geçerek 1918 yılının kanunuevvelinin 26. günü Amuderya Nehri'ne varmışlardır.¹²¹

Kazım Bey'in Türkistan ile İlgili Anekdoları

Kazım Bey'in gazetede yayınlanan hatıralarının bundan sonraki kısımları Türkistan izlenimleri ile devam eder. Afganistan'dan Buhara'ya giden güzergâhtaki köylerde Türkmen nüfusu yoğundu. Heyet Buhara'da başlarında kavuklar, üstünde sırma işlemeli cübbeler ve bellerinde gümüş kemerlere takılı kılıçları olan memurlar tarafından karşılanmıştır. Amuderya'dan karşıya bir kayığa binerek geçmişler, indiklerinde Kilif hâkimi tarafından karşılanmışlar, nehrin kenarına konan halıların üstündeki sandalyelerde dinlenmişlerdir. Kilif hâkiminin bu denli kudretli Türkleri memleketlerinde görmekten onur duyduğunu dile getirmesinin

¹¹⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Her Vagner Türkiye'ye hareket etti. Fakat yolda taarruza uğradı, yaralandı", *Son Posta*, no: 360, 27 Temmuz 1931, s.6

¹¹⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Gariptir ki Biz Türkistan'a geçmek isterken Rus zabiti de Efganistan'a geçmek istiyordu", *Son Posta*, no: 361, 29 Temmuz 1931, s.6

¹²⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da kızların elleri ayakları kesilir, hapse atılanlar da dilencilik ederlerdi", *Son Posta*, no: 363, 31 Temmuz 1931, s.6

¹²¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Herat'tan ayrılışımız sessiz sedasız oldu ve böylece Türkistan toprağına yak bastık", *Son Posta*, no: 364, 1 Ağustos 1931, s.6

ardından beyin evinde Özbek pilavı ve kuruyemiştenden oluşan yemek yenmiştir.¹²²

Kilif'ten İngilizlerin bölgeye gelme tehlikesine karşı bir gün sonra ayrılmak zorunda kalınmıştır. Kilif Bey'i, Kazım Bey'e birer sandık ve seccade, Bereketulah Efendi'ye bir halı ve heyetteki her bir kişiye cübbe hediye etmiştir. Kilif Beyi'ne ise bu hediyeler karşılığında bir hayvan hediye edilmiş ancak bey almamıştır. Buhara'da adet olduğu üzere Kilif mahiyeti yolun yarısına kadar gelmiş, misafirlerine dua ederek geri dönmüştür. Bir sonraki durakları olan Çarşengi Köyü'nde bir gün kalmışlar, ertesi gün ise karlı hava şartlarına rağmen yola çıkmışlardır.¹²³ Misyon üyeleri atların gücünü göstermek için kıyasıya bir yarışa girişmişlerdi. Derviş isimli atı ile yarışa katılan Kazım Bey atı ufak tefek olmasına rağmen herkesi geride bırakarak yoluna devam etmiştir. Kartepe Köyü'nde bir evde misafir edilmişlerdir. Protokol işleri ile ilgilenen yasavul başı Karşı şehrinin beyinin hasta olduğunu bildirilerek heyetin herhangi bir şeye ihtiyacı olup olmadığını öğrenmek adına ziyarette bulunmuştur. Bir iki gün sora eskiden Rus konsoloslarının kaldığı binanın önünde Karşı şehrinin beyi ile kısa bir görüşme yapmışlardır.¹²⁴

Kazım Bey'in burada gördüğü farklı adetler dikkatini çekmiştir. Tütün sigara yapılarak içilmez, ağza atılarak çiğnenir ve ardından posası atılmazdı. Ölülerin arkasından kadınlar değil erkekler ağıt yakardı. 15 yaşına kadar erkek çocuklarının saçları kesilmezdi. Karşı şehrinin garp cihetinde bulunan Kaşga Nehri'nin üzerindeki 11 gözlü köprünün Seyit Alim Han'ın veliahtlığı zamanında yapıldığı verildiği bilgiler arasındaydı.¹²⁵

¹²² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirleri bizi görünce samimiyetle önümüze koştular ve samimiyetle hoş geldiniz dediler", *Son Posta*, no: 365, 2 Ağustos 1931, s.6

¹²³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Akşam yattığımız zaman hava sıcaktı. Sabahleyin kapılarımızı kapatmıştı", *Son Posta*, no: 366, 3 Ağustos 1931, s.6

¹²⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan atlıları ile çetin bir savaşa girmiş at koşturuyorduk", *Son Posta*, no: 368, 5 Ağustos 1931, s.6

¹²⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan erkekleri ölülerini için lokomotif gibi ağırdı", *Son Posta*, no: 369, 6 Ağustos 1931, s.6

Karşı şehrinden çıkarak Judine Köyü'ne varıldığında¹²⁶ yolda dilenen çocuklar ve kadınları görmüşlerdi. Kamsan'da bir tüccara ait bir nevi küçük bir sarayda kalmışlardı. Kazım Bey, Buharalıların giyim tarzı hakkında bilgi vermiştir. Erkeklerin giyimi çiçekli bir cepken, onun üstüne hırka, altlarına işlemeli pantolon, başlarında takke veya külah, bellerinde geniş bir kuşak şeklinde tanımlamıştır. Hoca Mübarek Köyü'nde Afganistan'da olduğu gibi ribat¹²⁷ denilen mevziler yerine bir evde kaldılar.¹²⁸ Üç menzil ilerdeki Kakır Köyü'nde Buhara Emir'inin gönderdiği üç faytonun soyulduğunu öğrenince güvenliklerinden endişe etmişlerdir.¹²⁹ Köylülerden silah temin ederek hemen yola çıkmaya kara vermişlerdir. Köy halkı başlarına bir şey gelmesinden korkarak gitmelerine izin vermek istememiştir. Ancak heyetin ısrarı üzerine yanlarına 15'e yakın genç vererek yola çıkmalarını sağlamışlardır. Heyetin güvenliğini sağlamak için daha önce yola çıkan memurlar 40-45 kişilik haydut grubu ile karşılaşmış ve Türk heyetin buldukları güzergahtan geçeceğini eşkiyaya bildirmiştir. Haydutların reisi ile hayvanların yarısını ve erzakları vs. bırakma karşılığında antlaşma yapılmıştır.¹³⁰

Karavul istikametinde Rusların yaptıkları demiryolu dikkatlerini çekmiştir. Buradaki Rus memurlar Buhara Hanı'nın bir müfreze göndermesi üzerine tedirgin olmuş ve bir şey olacak korkusu ile bölgeden ayrılmıştır. Hareketliliği anlamak için Rus askerler, top ve tüfekler ile dolu bir tren ile gelmiştir. Heyetin içinde bulunduğu faytonlar ile Karavul'dan ayrılarak ve bol engebeli bir yola sapmış Seyit Kelal'in mezarına ulaşmıştır.¹³¹

¹²⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan erkekleri ölüleri için lokomotif gibi ağırlardı", *Son Posta*, no: 369, 6 Ağustos 1931, s.6

¹²⁷ Afganistan'da hükümet tarafından inşa edilmiş kervansaraylara ribat denilirdi. Kervanlar günde bir ribat geçecek şekilde hareke ederlerdi. Ribatlar başka barınacak alan olmadığı için yolculara kolaylık sağlardı. Hepsinin yapılış tarzı aynı olup girildiğinde duvarda ücretlerin olduğu bir nizamname göze çarpardı. (Fazlı, *a.g.e.*, s.38)

¹²⁸ Fazlı, *a.g.e.*, s.38.

¹²⁹ Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirinin bizi karşılamak için gönderdiği memurları eşkiya soymuştu", *Son Posta*, no: 370, 7 Ağustos 1931, s.6

¹³⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan eşkiyası garip adamlardı. Bize hürmeten hayvanları geri vermişlerdi", *Son Posta*, no: 371, 8 Ağustos 1931, s.6

¹³¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, rahat ve sakin bir gece geçirdikten sonra sabahleyin faytonlara binerek yol açtık", *Son Posta*, no: 372, 7 Ağustos 1931, s.6

Kazım Bey ve heyet üyeleri Semerkand'da dinlenmeye çekilerek, sobalar ile ısıtılan hamamda yıkanmışlardır. Kazım Bey, Buhara'da gazete okumanın yasak olduğunu ve buradaki Şii'lere fukara dendiğini öğrenmiştir.¹³² Kendileri ile ilgilenen Hacı İsmail Bey'den dünyadaki gelişmelerden haberdar olmak için gazete bulmalarını istediğinde önemli bilgiler edinmiştir. Bir kısım genç Buhara'da gazete çıkarmaya niyet etmiş ancak bazı hocalar tarafından Yahudi'den dönme Müslüman olarak adları çıkarılmıştı. Birde bu gençler için "Bunların neşrettikleri yazıları okumak günahtır" şeklinde bir fetva verilmiştir. Sonrasında toplanan kalabalık yakalananların bir kısmını öldürmüş bir kısım genç ise kaçmayı başarmıştı. Kazım Bey, Buhara'nın ilim ve irfandan uzak olarak nitelendirdiği bu hocaların elinde olduğunu da belirtmiştir.

Devlet görevlilerinden Behram Ali Bey'in Osmanlı'nın verdiği bir evrakın yanlarında olup olmadığını sorgulaması üzerine Kazım Bey "biz buraya Osmanlı'nın emri üzerine gelmedik. Biz Afganistan'a gitmek ile vazifelendirildik. Dönüş yolumuz ise buradan geçti. 3,5 yıldır Afganistan'da olduğumuzu bilip sorguluyorsunuz" demiştir. Yanındaki bir fermanı göstermiş ancak Behram Bey okuyamadığından susmuştur.¹³³

Kazım Bey, Son Posta gazetesindeki yazısının devamında Buhara'nın yazının çok sıcak kışının ise çok soğuk olduğunu belirterek Buhara'nın içinden Amuderya ve Zerefaşan nehrinin geçtiğini ayrıca Taşka adlı bir deresinin olduğunu anlatır. Buhara'da iken bazı sahte hacıların kendilerini Osmanlı memuru gibi göstererek İngilizlerin hesabına çalıştıklarına şahit olmuştur. Memleketleri Firecik ve Giresun olan iki Türk subayının kendileri ile gelmek istediği bilgisini almıştır. Gazetelerden Almanya, Avusturya ve Rusya'da ihtilal çıktığını, Almanya ve Avusturya'daki ihtilalcilerin birleşerek emperyalist devletlerin üzerine yürümek arzusunda olduğunu öğrenmişlerdir.¹³⁴

Heyet Buhara'da kalırken ilginç bir hadise olmuştur. Behram Bey gelerek Emir'in kendilerinden bir ricası olduğunu belirtmiştir. Bu rica

¹³² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara'da Şii mezhebinde olanların tümüne fıkara deniliyordu", *Son Posta*, no: 374, 10 Ağustos 1931, s.6

¹³³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara'da gazete okumak ve çıkarmanın yasak olduğunu hayret ile öğrendik", *Son Posta*, no: 375, 11 Ağustos 1931, s.6

¹³⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara, denilebilir ki bir milletlerin diyarıdır", *Son Posta*, no: 376, 12 Ağustos 1931, s.6

“Emir hazretleri bu müşevveş vaziyette Rusya’ya karşı memleketin bitaraflığını muhafaza etmek ve bu arzuyu Rusya’ya bildirmek niyetindedirler. Fakat bu vazifeyi Buhara memurlarından herhangi birine tevdi etmek mahzurludur. Binaenaleyh bize hizmet edip etmeyeceğinizi öğrenmek istemektedirler” şeklindeydi.

Kazım Bey bu teklife olumlu yanıt vermiştir. Ancak İngilizlerin bölgeden atılmasının daha önemli olduğunu bir yandan düşünmeden edemediğini kaleme almıştır.¹³⁵ Ertesi gün Buhara Emir’i ile yeni bir buluşma daha gerçekleşmiştir. Baş kâtip Mirza Fermankal Bey ve Hacı Burhan Bey kendilerini ziyarete gelerek neden Buhara’ya geldiklerini sormuştur. Bu durum Buhara yönetiminin heyet hakkında net bir karar veremediğinin kanıtıdır. Buhara’nın devlet protokolünden Behram Bey tarafsızlıklarını Rusya’ya bildirilmesi istemiştir ama bir yandan da geliş amaçları sorgulanmaya devam edilmiştir. Kazım Bey yine de durumu tekrar izah etmiştir. Kazım Bey’in “İngilizlerin hem Kabe’yi hem de makamı hilafeti alması hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu üzerine “Eğer halife ordusu buraya kadar gelseydi. Elbette kendisine katılır ve cihatta iştirak ederdik. Maalesef halife ordusu buraya gelmeyi bırakın İngilizler ile anlaşma yoluna gitti. Bize düşen sakın sakın durmaktır. Rusya ise bizi kötü duruma düşürdüğü için mahvolmuştur” yanıtını alır. Buhara memurları ayrıca “biz zayıf bir devletiz ancak izleyebiliriz. Kim güçlü çıkar ise onlar ile ittifak yaparız” ifadeleri ile eklemeye bulunmuştur.¹³⁶

Kazım Bey “*Siz eğer Ruslar ile birlikte olursanız İngilizler daha hızlı bir şekilde gidecekler, Afganistan’da sizden cesaret alacak ve İngilizlere yüz çevirecektir*” demesi üzerine İngilizlerden korku tekrar dile getirilmiştir. Ancak Kazım Bey Buhara Emir’inin sakladığı bazı gerçeklerin olduğuna dikkat çekmiştir. Buhara Emir’inin İngilizler ile gizli bir antlaşma yaptığını hatta İngiliz ordusunun bölgeye gelmesine karşılık olarak gizlice zahire deposu hazırlattığını notlarına eklemiştir. Görüşmeye gelen heyetin Emir’e hediye olarak ne vereceklerini sorulması üzerine ise dört yıl önce yola çıktıkları için yanlarında hediye olmadığını söylemişlerdir. Ancak yanlarında bulunan 14 atı teklif etmeleri üzerine ise “Bizde at var. Sizin

¹³⁵ M. Kazım, İstanbul’dan, “Hindistan’a: Buhara emiri tarafından beni ziyarete gelen adam ilginç bir teklifte bulundu”, *Son Posta*, no: 377, 13 Ağustos 1931, s.6

¹³⁶ M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Buharalıların maksadı anlaşılmıştı. Onlar İngilizlerden çekiniyorlardı”, *Son Posta*, no: 378, 14 Ağustos 1931, s.6

bize vereceğiniz iyi hediye kendi vücutlarınız” demeleri üzerine heyet güvenliklerinden kuşulanmıştır.¹³⁷

Kazım Bey hatıralarında tekrar Buhara'yı anlatmaya koyulmuştur. Kale duvarlarının içinde dar sokaklar ve yollar, şehirde 360 mescit, 8 cami, 100 medrese, 40 kervansaray, 50 çarşı, 85 havuz mevcut olduğunu söylemektedir. Mirza Berham Bey, Emir'in huzuruna çıkılacağı ve çıkarken ne kadar zaman durulacağı ve ne yapılması gerektiği hakkında heyete malumat vermiştir. Behram Bey'in belindeki altın kemere defalarca gözü takılan Kazım Bey, Bolşevizim'in ilan edildiği ve herkesin malına el konulduğu bir zaman diliminde altın kemerle dolaşmalarının adetler gereği olduğunu öğrenmiştir.¹³⁸

Kazım Bey Buhara'nın tarım ürünleri ilgili bilgilerde vermiştir. Buhara'da temel geçim kaynağı ziraat olup önemli tarım ürünleri pamuk, incir, üzüm, zerdali, erik, şeftali, nar, kayısı, kavun ve karpuz gibi meyvelerdi. Buhara'da hayvancılık da oldukça önemliydi. Karagöl koyunlarının derisinden kalpak yapılır, ipek ve ipekçilikle ilgilenilirdi.¹³⁹

Gezi notları Buhara Han'ı ile görüşmelerinin detayları ile devam etmektedir. Emir'in kapıcı başılığını yapan kişinin üzerinde işlemeli bir elbise, belinde altın kemer ve elinde iki metre uzunluğunda yaldızlı bir sırık vardı. Şehrin kapısından içeri girdiklerinde kapıdaki sarı tunçtan ve ağızdan dolma bir top dikkatlerini çekmiştir. Şehrin merkezinde bulunan kasırda Emir heyeti kabul etmiştir.¹⁴⁰ Sarayın kapısında ay yıldızlı fes bulunan iki muhafız tüfeklerini yana doğru uzatarak heyeti selamlamıştır. Emir'in huzuruna çıkan Kazım Bey ve Bereketullah Efendi sandalyeye oturtulmuş ve Emir kendi fincanlarından onlara çay ikram etmiştir. Emir Rusya'daki ihtilallerin Rusları dağıttığını dile getirmiştir. Konuşmanın ardından istirahat odasında kuşbeği ve hazineci başıyla

¹³⁷ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a: Biz uğraşıp dururken ortaya bir rivayet çıktı. Buhara emiri İngilizler ile gizlice anlaşmış”, *Son Posta*, no: 379, 15 Ağustos 1931, s.6

¹³⁸ Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a: Bolşevik olan Rusların Buharalılarının yanında gezmelerini garip buluyorum”, *Son Posta*, no: 380, 16 Ağustos 1931, s.6

¹³⁹ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a: Emir Buhara'yı bir çiftlik gibi idare ediyordu”, *Son Posta*, no: 382, 18 Ağustos 1931, s.6

¹⁴⁰ M. Kazım, “İstanbul'dan Hindistan'a: Bolşevik olan Rusların Buharalılarının yanında gezmelerini garip buluyorum”, *Son Posta*, no: 380, 16 Ağustos 1931, s.6

birlikte patatesli tavuk terbiyeli et, pilav ve tatlıdan oluşan yemek yenmiştir.¹⁴¹

Kazım Bey eserinde Rus ihtilaline kadar Buhara'nın Emir'in iradesine bağlı olarak bir çiftlik gibi yönetildiğini ancak bu tarihten sonra sürecin değiştiğini belirtmiştir. Buhara gençleri Emir'den ıslahat yapılmasını istediğinde, Emir zaman kazanmak için kâğıt üstünde meşrutiyeti ilan etmiş sonrasında ise olayların gidişatına göre meşrutiyeti kaldırmış ve bu işe gönül veren gençleri tutuklamıştır. Gençlerden sağ kalanlar Taşkent'e giderek buradan mücadelelerine devam etmiştir. Buhara Emiri Rusya ile anlaşarak, silah ve 100 milyon ruble vergi vermiştir.¹⁴²

Kazım Bey bu dönem içerisinde Buhara'daki memurların hiçbirinin maaş almadığını bu makamların en çok para verene tahsis edildiğini ve nihayetinden ise bu insanların harcadığı paraları halktan çıkardığı ve geri kalanını da Emir'e gönderdiğini dile getirmiştir. Kazım Bey ordu hakkında bilgi vermeyi de ihmal etmemiştir. Buhara ordusunda süvari ve topçu birliklerinden oluşan 5.000 kadar asker vardı. Gerekli şartlara uygun asker bulunamazsa asker toplama işine girişilirdi. Bu askerlerin içinde 15 yaşında çocuklar ve 60 yaşından erkekler mevcuttu. Alaydan yetişme asker sayısı oldukça azdı. Üniformalar alafranga ve alaturka olmak üzere iki çeşitti.

Kazım Bey ve misyon üyeleri Emir Kuteybe'nin yaptığı mescide Cuma namazı için gittiklerinde yoğun ilgi ile karşılaşmışlardı. Namazdan sonra Türk olduklarını öğrenen insanlar ile uzun sohbetler etmişler, ziyaret ettikleri medrese de kendilerini görmek isteyen insanlarla dolup taşmıştır. Bereketullah Efendi'nin Hintli olması dolayısı ile heyetin arkasındaki gücün İngilizler olabileceğine kanaat getiren Yahudiler de kendileri ile alakadar olmuştur.¹⁴³

Öte yandan görevleri minvalinde faaliyetlerine devam ederlerken Mısırlı Hoca Efendi isimli bir zat Emir'in direktifiyle öldüreceklerine dair ikazda bulunmuştur. Kazım Bey'de tedbir amaçlı olarak Türk olduklarını

¹⁴¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emiri istediğimiz müsaadeyi vererek, memlekette kalmamıza muvafakat verdi.", *Son Posta*, no: 381, 17 Ağustos 1931, s.6

¹⁴² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Emir Buhara'yı bir çiftlik gibi idare ediyordu", *Son Posta*, no: 382, 18 Ağustos 1931, s.6

¹⁴³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirini vaziyeti bize karşı birdenbire değişti", *Son Posta*, no: 383, 19 Ağustos 1931, s.6

ve bir Türk memleketinde misafir olduklarını belirtmiştir. Ancak ikaz üzerine heyet üyeleri geceleri muhafızların olmadığını fark ederek daha dikkatli olmuşlardır. Ayrıca ertesi gün mihmandar heyet ile görüşmeye gelerek İngilizlerin şehre gelebileceklerini, belki heyetin teslimini isteyebileceklerini ve bu durumda Emir'in bir ikilemde kalacağını belirterek Semerkand'a gitmelerinin daha doğru olduğunu söylemiştir.¹⁴⁴

Kazım Bey sabah saatlerinde Kakan'daki Ruslara Kul Mehmet Efendi'yi göndererek geçiş izni istemiştir. Henüz bir haber gelmemişken şehirden ayrılmalarının istenmesiyle birlikte Kazım Bey zaman kazanmak için Bereketullah Efendi'ye "Bir ayet okuyun ve ardından hemen tefsirine geçiniz" demiştir. Bu fırsattan istifade ederek dışarı çıkmış ve diğer heyet üyelerine Kul Ahmet Efendi geldiğinde Rusya'nın kararı olumsuz olsa da geçiş için izin verildiğini söylemesini istemiştir. Kazım Bey, Kalka'da Rusların olmadığını gerçeği yansıtmadığını dile getirince Mehmet Efendi bozulmuş yarım saat sonra ipekli elbise ile yanındakilere hediye ve para ile geri dönmüştür. Heyet üyeleri üç at karşılığında hediyeleri alıp ertesi sabah faytonla yollarına devam etmiştir.¹⁴⁵

Misyon üyeleri Peçe Khinikof adlı Yahudi asıllı bir Rus konsolosunun yanına gitmişlerdi. Konsolos hangi fırkadan olduklarını sorduklarında ise Kazım Bey Türk ordusundayım ve fırka yok demiştir. Bunun üzerine konsolos "Muhafazakâr mısınız yoksa terakkiperver misiniz?" diye sormuştur. Terakkiperver yanıtını alınca konsolos Almanya gibi mutlakiyetle idare edilen bir memleketle bir araya gelerek İngiltere gibi meşrutiyetle yönetilen bir ülkeye karşı neden birleştiniz? sorusu üzerine Kazım Bey konsolosun İngiliz taraftarı olduğunu ve Buhara Emir'i ile el atından anlaştığına kanaat getirmiş ve özellikle hangi ülkenin konsolosu olduğunu sormuştur. Konsolos ise İngiliz yanlısı gibi gözükmek için konuşmayı yarıda kesmiş ve Kazım Bey'e ilk trenle gönderileceklerini belirtmiştir.

Kazım Bey Kalka'da iken ziyarete Tatarlar ve trenle bölgeden ayrılacaklarını ileten Rus memurlar gelmiştir. Buhara'da halk yanlarına

¹⁴⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anlaşıyor ki emir vücudumuzu kaldırmaya karar vermiştir", *Son Posta*, no: 384, 20 Ağustos 1931, s.6

¹⁴⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirinden Rusya'ya gitmek için güçlkle izin aldık", *Son Posta*, no: 385, 21 Ağustos 1931, s.6

gelmeye çekindiğinden atlarını satamamış ve atların büyük kısmını konsolos ve muavinlere hediye etmişlerdi. Bindikleri kömür ile çalışan tren kâh durarak kâh yavaş bir seyirle bir saatlik yolu beş saate alarak Semerkand tren istasyonuna varmıştır.¹⁴⁶ Semerkand'da Türkistan'ı işgal eden Rus Generalin heykeli dikkatlerini çekmiştir. 23 Mart 1919'da Semerkand'ı bir daha gördüğünde heyet General Kaufman'ın heykelinin kalktığını fark etmiştir.¹⁴⁷ Rus zabıt ve neferinin eğlence anlarına tanık olmuşlar ve Rusların bölgeyi getirdikleri halden memnuniyetsizlik duymuşlardır. Gece Taşkent'e vardıklarında hariciye memurlarından İslam Zade ve Nizamettin Bey Taşkent'e geliş sebeplerini sorgulamıştır. Hariciye memuruna Afganistan görevlerini anlatmışlar ve İngilizler yolu kapattıklarından dolayı bu güzergâhı kullanmak zorunda kaldıklarından bahsetmişlerdi.

Taşkent'ten ayrıldıkları gün Menşeviklerden İngiliz taraftarı bir zatın Bolşevikleri yemeğe davet edip öldürdüğünü ve sonrasında Bolşeviklerin hükümeti geri aldıklarını öğrendiler. Bir geceyi daha vagona geçirmişler ve ertesi gün Hariciye Komiseri Bagvayanski Türkistan otelinde Kazım Bey'e bir oda tahsis etmiştir. Osman Nuri Bey adında Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sorumlu tutulan bir zat yanlarına gelerek Bolşevikler tarafından hapsedileceklerini ve gitmeleri gerektiğine dair ikazda bulunmuştur. Fakat Kazım Bey ihtiyatlı davranarak bu durumu olası bulmadığını dile getirmiştir.¹⁴⁸

Kazım Bey notlarında Taşkent hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. Taşkent'in eski kısmındaki hanlara, kerpiç evlere, yeni kısmındaki elektrik kullanımına değinmiş ve ayrıca elektrikli tramvaylar ve büyük parklardan bahsetmiştir. Taşkent'te buğday, arpa, darı, pamuk, üzüm ve meyve üretildiğini, demir yolu vasıtasıyla ürünlerin Rusya'nın içine gönderildiğini, toplamda ise 30 pamuk fabrikasının bölgede mevcut olduğunu not etmiştir. Taşkent'ten Çarçuy'a geçtiklerinde ise buradaki görevliler kendilerine bir tebligat

¹⁴⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Otelde bir Azerbaycanlının bizi beklediğini hayretle gördük", *Son Posta*, no: 386, 22 Ağustos 1931, s.6

¹⁴⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Semerkand'a Taşkent şehrinin bir aynı idi, Oda iki kısımdı", *Son Posta*, no: 391, 27 Ağustos 1931, s.6.

¹⁴⁸M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Mahmut Şevket Paşa'nın katillerinden Osman Nuri karşımıza çıktı gördük", *Son Posta*, no: 387, 23 Ağustos 1931, s.6

yapılmamasını öne sürerek onları bir Sovyet meclisinin karşısına çıkartmışlardı.¹⁴⁹

Hive'ye gitmek için iki vapurla yola çıktıklarında ilkinde kendileri, arkadaki vapurda ise Avusturya askerlerinden kurtardıkları Türk kızları vardı. Rahat bir yolculuğun ardından misyon Serdar Cüneyd'in mensubu olduğu Yomut kabilesine ulaşmıştır.¹⁵⁰ Asıl adı Kurban Muhammed Serdar olan Cüneyd Han'a yeni ismi Hive Hanlığı'nın son dönemlerindeki siyasi konjektöre olumlu etkisinden dolayı verilmiştir.¹⁵¹ Misyon üyeleri Serdar Cüneyd'in han olmamasına rağmen Ruslara karşı galip geldiği için güçlü olduğunu öğrenmiştir. Cüneyd Han, Rus taraftarı olarak nitelendirilen İsfendiyar Han'ın yerine kardeşi Seyit Abdullah Han'ı geçirmiştir.¹⁵²

Kazım Bey şehir gezisi sırasında sosyo-kültürel hayatı gözlemlemiştir. Hive'de hanın yanında inak, mihter ve kuşbeği gibi görevliler vardı.¹⁵³ Hive nüfusu Özbek, Türkmen, Kırgız, Karakalpaklardan oluşurdu ve halkın % 5'i ise İran, Tacik, Arap ve Alman muhacirlerdendi. Hiveliler halı, ipekli dokumalar yapardı. Hive'de ithalat ve ihracat yoğun olarak Amuderya Nehri'nin vasıtası ile Rusya ile gerçekleşirdi.¹⁵⁴

Kazım Bey ve içinde bulunduğu mahiyet Hive'ye gelişlerinden bir süre sonra han tarafından kabul edilmiştir. Hanın oldukça şık bir koltuk takımı varken yere oturarak kendilerini kabul etmesinden rahatsızlık duymuşlardı. Kazım Bey'in ricası üzerine han koltuğa, kendileri de sandalyeye oturmuştur. Çay servisi ile birlikte sohbet etmişler ve hanın

¹⁴⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Semerkand'a Taşkent şehrinin bir aynı idi, Oda iki kısımdı", *Son Posta*, no: 391, 27 Ağustos 1931, s.6.

¹⁵⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Son menzilden bir gece önce evvel Kayı Han yurduna varmıştık", *Son Posta*, no: 394, 30 Ağustos 1931, s.6.

¹⁵¹ Nurettin Hatunoğlu, "Yaş Hiveliler Hareketi ve Hive Hanlığı'ndaki Siyasi Gelişmeler", *Bellekten*, c:79, sa:285, 2015, s.719

¹⁵² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive bir emir ve bir diktatörle idare ediliyordu", *Son Posta*, no: 395, 31 Ağustos 1931, s.6.

¹⁵³ Mehmet Alparğu, "Türkistan Hanlıkları", *Türkler*, c.8., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.580.

¹⁵⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar alın bunu itten ötürün derse o adamın işi fenadır", *Son Posta*, no: 399, 4 Eylül 1931, s.6.

yanından ayrıldıktan sonra ise bir musiki müsamesesine katılmışlardı.¹⁵⁵ Kendileri için zurna eşliğinde bir eğlence daha tatbik edilmiştir. Namazdan sonra Hive Hanı balina balığının dışından yapılarak, üzeri altın ile kaplanmış, üstüne Şah Abbas'ın ve ailesinin isimleri yazılmış olan bir kılıç, bir hançer ve bir seccade ile gelmiştir. Şeyh Cüneyd ile görüşme köşkün önündeki bir çadırda gerçekleşmiş ve dütar ve giçek adlı çalgılar eşliğinde müzik dinlenmiştir.¹⁵⁶

Kazım Bey şehir de kaldığı sürede yeni bilgiler edinmiştir. Mesela İsfendiyar Han zamanında vezir olan İslam Hoca ülkenin imarına büyük önem vererek medrese ve hastane gibi kurumlar yaptırmıştır. Ancak oğluyla birlikte çarşıdan arabası ile geçerken indirilerek katledilmiştir. Bir süre sonra hanın kendisi de aynı kötü sona maruz kalmıştır.¹⁵⁷ Kazım Bey'in karşılaştığı bir diğer olumsuz hadise ise idam konusuyla ilgilidir. Kazım Bey idam edilmiş insanların cesetlerinin yerde kargalar tarafından yenildiğini görmekten rahatsız olmuş ve gömülmelerini istemiştir. Diğer bir ızdırap veren yöntemin ise "itten ötürme" yani köpeklere ısırtılma olduğuna değinmiştir.¹⁵⁸

Hive'de kaldıkları süreç içerisinde kendilerine kuşkuyla bakılmaya devam edilmiştir. Hive'deki Ermeniler kendilerini saklama eğiliminde olduklarından heyetten Müslümanlıklarını kanıtlamaları için birer ayet okumaları istenmiştir.¹⁵⁹ Kazım Bey hızlı bir manevra ile kadıyı gördüğünde Besmeleyi Şerif'in Türkçesini sorması üzerine kafası karışan kadı Kur'an-ı Kerime bakmalıyız demiştir. Kazım Bey'in aynı şekilde birkaç soru sormaya devam etmesi neticesinde kadı durumdan memnun olmuş ve gerçekleşen sorgu heyetin lehine gelişmiştir. Hive'deki en

¹⁵⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive ile Rusya arasından yapılan muahede iyi bir eserdir" *Son Posta*, no: 396, 1 Eylül 1931, s.6.

¹⁵⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar bin emirle bin kişiyi birden idam ettirmiştir", *Son Posta*, no: 398, 3 Eylül 1931, s.6.

¹⁵⁷ M. Kazım, *a.g.e.*, s.6.

¹⁵⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar alın bunu itten ötürün derse o adamın işi fenadır", *Son Posta*, no: 399, 4 Eylül 1931, s.6.

¹⁵⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive'ye gelenlerin Müslüman olduklarını imtihanla anlıyorlardı", *Son Posta*, no: 401, 6 Eylül 1931, s.6.

büyük hediye mahiyetinde olan kelle şekeri ipek mendile sardırıp kendisine verilmiştir.¹⁶⁰

Heyetin Türkistan'da bulunduğu zaman diliminde Afganistan'ın Emir'i Emanullah Han (1919-1929) olur. Habîbullah Han'ın üçüncü oğlu olan han, amcası Nasrullah ve ağabeyi İnâyetullah ile mücadeleleri sonucunda galip çıkarak Afgan tahtına 28 Şubat 1919'da geçti.¹⁶¹ Emanullah Han babasının İngilizler ile yakınlaşmasının yanlış olduğunu düşünüp ve koşularının değişmesiyle birlikte İngilizlerin karşıtlarıyla iş birliğine girdi. Han Hindistan'daki anti-İngiliz'i hareketi destekleyince Mayıs 1919 da üçüncü İngiliz-Afgan savaşı çıktı. Rusya ile sorun yaşamak istemeyen İngiltere Afganistan'ın bağımsızlığını tanıdı.¹⁶² Emanullah Han zorlu koşullara rağmen ülkesinin kalkınması için mücadeleye devam etti. Bu kapsamda dış işleri bakanıyken kızı ile evli olan Mahmud Tarzi'den reformlar konusunda tavsiye aldı.¹⁶³

Yeni hanın Taşkent ile bağlantı kurmak için bir heyet göndermesiyle Afganistan'daki görev için bir ışık doğmuştur. Kazım Bey tekrar vapura binerek Çarçuy istikametinden yola çıkmıştır. Vapura kendisiyle binen iki kişinin polis olmasından şüphelenmiştir. Vapurda gördüğü Mösyö Bravin'in Afganistan'a sefir tayin edildiğini öğrenmiştir. Sefir Kazım Bey'e Hive'de gösterdiği faaliyetlerden dolayı Bolşeviklerin memnun kalmadıklarına dair ihtarda bulunmuştur.¹⁶⁴ Semerkand'ı¹⁶⁵ ve ardından Çarçuy'u trenle geçmişlerdi. Kazım Bey esirlikten kurtardığı ve arka vagondaki pamuk balyalarının arasında uykuya kalan Rahmetullah Efendi'nin içinde bulunduğu vagonun o uyurken başka bir trene nakil olmasına çok üzölmüştür. Semerkand'a vardıklarında hariciye dairesine

¹⁶⁰ M. Kazım, İstanbul'dan Hindistan'a: Kadı Efendi'yi imtihan etme sırası şimdi bana gelmişti", *Son Posta*, no: 402, 7 Eylül 1931, s.6.

¹⁶¹ Mehmet Saray, "Emânullah Han", *İslam Ansiklopedisi*, c.11, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s.84.

¹⁶² Sivrioğlu-Türkoğlu, *a.g.e.*, s.222-223.

¹⁶³ Donald N Wilber, *Afghanistan: Its People Its Society Its Culture*, Hraff Pree, Amerika, 1962, s.21; Sivrioğlu, Türkoğlu, *a.g.e.*, s.225.

¹⁶⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: İngiliz siyasetini tercih edenlerin haline evvahlar olsun" *Son Posta*", no: 404, 9 Eylül 1931, s.6.

¹⁶⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Devlet Reis'inin hususi vagonu ile (Taşkend'e) avdet ediyoruz", *Son Posta*, no: 405, 10 Eylül 1931, s.6.

gitmiş, İngiltere hükümeti yasaklamasına rağmen farklı bir ülkeye ayak basan Afgan konsolosu Eslem Han ile karşılaşmıştır.¹⁶⁶

Kazım Bey gazetelerden İngiltere ile Afgan hükümetinin arasının bozulduğunu okuyunca ziyadesi ile memnun olmuştur. Afganistan taktik değiştirerek İngiltere'ye saldırmıştır. İngilizlerin Kızıl Ordu'yu Türkistan'dan temizlemek istediğine dair bir haber daha almıştır. Kazım Bey Rusların kadınları kullanarak kendisini takip ettiğine kanat getirmiştir. Tiyatro izlemeye gittiğinde vapur yolculuğunda peşine takılan Marusa isimli kadın gibi Tair adında başka bir kadının da hem kaldığı otelin karşısında hem de tiyatrodaki yanı başına oturduğunu fark etmiştir.¹⁶⁷ Kazım Bey gördükleri ve işittikleri neticesinde Rusların işgalden sonra Türkistan'ın intizamını oldukça bozduklarını kaleme almıştır.¹⁶⁸ Daha önce bölgede adet olmayan tavır ve davranışları da örnekleyerek açıklamıştır.

Kazım Bey, Taşkent'te Afgan heyetinin 1919 yılında açtığı konsolosluğa giderek¹⁶⁹ Bolşevikler ile resmi temasa geçmiştir. Afganistan'da açılan ilk devamlı elçilik Sovyetlere aittir.¹⁷⁰ Afganistan hükümetinin net tavrı görüşmelere ve diplomatik dile yansımıştır. Afgan heyeti vekili General Mehmet Veli Han bir merasimde İngilizlerin Afganistan halkını bağımsızlıktan mahrum ettiğini, bunun üzerine artık ayağa kalktıklarını ve mücadele edeceklerini belirtmiştir.¹⁷¹

Heyet dönüş güzergahında ticari ve stratejik önemi yüksek olan Merv'e ve sonra Aşkabat'a geçti.¹⁷² Firuze dağlarında tren raylarının olduğu yerler İngilizler tarafından tahrip edilmiştir. Rusların demir

¹⁶⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Genç kız kızmış ve ben bir esire varmam cevabı vermişti", *Son Posta*, no: 406, 11 Eylül 1931, s.6.

¹⁶⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Anadolu'da İngilizler ile ihtilaf devletleri arasında mücadele başlamıştı.", *Son Posta*, no: 407, 12 Eylül 1931, s.6.

¹⁶⁸ Bkz: Seda Yılmaz Vurgun, *Türkistan'da bir Rus Diplomat: Konstantin Konstantinoviç Vonder Pahlen (1908-1909)*, Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2020.

¹⁶⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Taşkent'te kibrit kalmamış çakmak taşı bile bulunmuyormuş" *Son Posta*, no: 408, 13 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁰ Sivrioğlu, Türkoğlu, *a.g.e.*, s.223-224.

¹⁷¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Taşkent'te kibrit kalmamış çakmak taşı bile bulunmuyormuş" *Son Posta*, no: 408, 13 Eylül 1931, s.6.

¹⁷² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da saltanat tebeddülü olduğunu haber aldım", *Son Posta*, no: 410, 15 Eylül 1931, s.6.

yoluyla ilgili levazım aldığı İngilizlerin bölgeye zarar vermesi kolaydı. İngilizler geliştirdikleri strateji ekseninde kendileri geçtikten sonra en son vagona bir makine bağlayarak tren yoluna zarar veriyordu.¹⁷³

Ruslar, İngilizlerin Afgan hükümeti ile mücadelesine destek olmamışlar tek bir kurşun bile göndermemişlerdi. Kazım Bey, İngilizlerin kendilerini Türk yanlısı gibi göstermelerinden rahatsız olmuş ve onların gerçek niyetini açıklayarak farkındalık yaratmaya çalışmıştır.¹⁷⁴ Aşkabat'ta bulunduğu esnada tanıştığı İran konsolosu Cevat Bey ile ülkeye döndükten sonra tekrar bir araya geldiklerinde ise Kazım Bey, İngiliz generali Malison'un kendisi hakkında Cevat Bey'den bilgi edindiğini öğrenmiştir.¹⁷⁵ Nitekim seyahatine devam ederken generalin tutuklanmasıyla ilgili olarak verdiği emirlerden de haberdar olmuştur.¹⁷⁶

Kazım Bey gezisi esnasında babasının vefatı haberini almıştır. Tüm üzüntüsüne rağmen Anafartalar kahramanı olarak belirttiği Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir cephe açmasıyla babasının acısını bir nebze olsa unuttuğunu notlarında dile getirmiştir. İngiliz taraftarı olarak nitelendirdiği Kazakların Akkubbe ile Akbulak istasyonları arasındaki köprüyü yıkmaları üzerine Moskova'ya yolculuk başka bir boyut alacaktır.¹⁷⁷ Kazım Bey tahsis edilen arabanın bozulması üzerine seyahatine kendi çabaları ile devam etmiştir. Kodili Köyü'nden Rusların harabeye çevirdiği Akbulak istasyonuna vardı.¹⁷⁸ Kazım Bey Orenburg'da kaldığı otelde General Navtisk'i ile askerlik üzerine konuşmuş ve Volga Nehri'nde bir gezintiye çıkmıştır.¹⁷⁹ Ruslar heyetin bir araya gelmemesi için Moskova'da siyasi manevra düzenlemiştir. Kazım Bey'i karşılamak

¹⁷³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Beyannamelerimiz İngilizler üzerinde iyi bir tesir yapmıştı", *Son Posta*, no: 411, 16 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: İngilizleri İran çöllerine sürmek için tedbir alınıyordu", *Son Posta*, no: 412, 17 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan sulhu için Hindistan'a gizli bir müracaat yapılmıştı", *Son Posta*, no: 413, 18 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Depoyu bombalamak isteyen bir İngiliz'i kurşuna dizdiler", *Son Posta*, no: 414, 19 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anafartalar kahramanın ilk hareket haberini yolda aldım", *Son Posta*, no: 417, 22 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova civarında dinamitin eserleri her yerde gözüküyordu", *Son Posta*, no: 418, 23 Eylül 1931, s.6.

¹⁷⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: General Naviski bana umumi harp hatıralarını anlattı", *Son Posta*, no: 419, 24 Eylül 1931, s.6.

için Bereketullah Efendi'yi Samra'ya göndermişlerdir. Halbuki Kazım Bey Moskova'ya çoktan varmıştır ve Samra'ya zaten hiç gitmeyecekti.¹⁸⁰ Kazım Bey Moskova'da ünlü seyyah Reşit İbrahim Efendi'yle karşılaşmıştır.¹⁸¹ Burada İngilizler Tula'yı ele geçirdiği için Rusların karşı taarruza geçeceğini öğrenmiştir.¹⁸²

Kazım Bey, Çiçerin ile görüşmek istemiş ve bağlantı kurması için Kafkas asıllı Nerimanof'la bir araya gelmiştir. Nerimanof Türk olduğundan dolayı Kazım Bey'i gururla karşılamıştır. Ancak bir süre sonra Nerimanof Karl Marks'ın nazariyelerini anlatınca Kazım Bey rahatsızlığını dile getirerek "Madem Türk'sünüz milletimizin yüksek fikriyatını neden anlatmazsınız" diye sormuştur ama cevap alamamıştır.¹⁸³ Kazım Bey, Çiçerin ile görüşme imkânı bulmuş ve bir araya geldiklerinde ona öncelikle Asya hakkında bilgi vermiştir. Kazım Bey Almanya'ya gitmek istediğini belirttiğinde ise Çiçerin Almanya ile aralarının iyi olmadığını ve hava sahasının tehlikeli olduğunu belirterek Türkistan'a geri dönmelerini tavsiye etmiştir.¹⁸⁴ Kazım Bey ileriki günler de Reşit İbrahim Efendi'ye Çiçerin ile görüştüklerini ve bir netice çıkmadığını, tekrar Türkistan'a dönmeye karar verdiğini söylemiştir. İbrahim Bey'in Japonya gezisinde kendisine eşlik etme teklifini kabul etmeyen Kazım Bey tekrar Taşkent'e geri dönmüştür. Heyet geri dönüşlerinde kabineyi ve birçok vaziyeti değişmiş buldu.¹⁸⁵ Genç Hivelilerden bir kısmının Kızıl Ordu ile birlikte Hive'ye girdiğini, Rusların hanın sarayındaki içi değerli takı ve

¹⁸⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova'da her nedense bizi Afganlılardan ayırdılar", *Son Posta*, no: 420, 25 Eylül 1931, s.6.

¹⁸¹ 16 Eylül 1908'de Kazan'dan seyahatine başlayan seyyah Ufa istikametinden Moğolistan'a ardından Japonya'ya geçmiştir. Bkz: Abdurresid İbrahim, *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003.

¹⁸² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova'da bir şeyler oluyordu. Amma bize anlatan yoktu", *Son Posta*, no: 421, 26 Eylül 1931, s.6.

¹⁸³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Meşhur Nerimanof beni Çiçerinle bir türlü görüştürmedi", *Son Posta*, no: 422, 27 Eylül 1931, s.6.

¹⁸⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Çiçerin yoldaş ile görüşmemiz tamamen neticesiz kaldı", *Son Posta*, no: 423, 28 Eylül 1931, s.6.

¹⁸⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Samra'da General Franze'nin yaveri beni karargâha çağırdı", *Son Posta*, no: 424, 29 Eylül 1931, s.6.

mücevheratla dolu kasayı ele geçirdiklerini ve Cüneyd Han'ın çölün içine çekildiğini öğrendiler.¹⁸⁶

Kazım Bey, Kanunisani 1920 tarihinde ise Yüzbaşı Hilmi Bey ve hariciye komiseri olan Braydo'dan, Afgan Emir'inin iki bin sivil giyimli askeri ve filler üzerinde sekiz topu gönderdiğine dair bilgi edindi. Afganların, Merv, Hive ve Herat'ı işgale hazırlandığının söylenmesi üzerine ise Kazım Bey Emir'in bu kadar manasız bir işe girişeceğine ihtimal vermediğini belirtmiştir. Hilmi Bey ise Afganların siyaset değiştirmiş olabileceğine dikkat çekmiştir.¹⁸⁷ Nitekim bilgi alışverişi devam etmiş ve Braydo Kazım Bey'e bir mektup vermiştir. Bu mektubun içeriğinde Braydo'nun Afgan Emir'ine gönderdiği Kazım Bey'in iki resmi mektubu vardı. Mektuplardan birinde Afgan Emir'i Kazım Bey'i dost bildiğini yazmış, altına imzasını atmıştır. Kazım Bey, yanıtlıkla mektubun kendine verildiğini düşünmüştür. Ancak Braydo'dan "İleride belki işinize yarar, diye verdim" şeklinde bir cevap almıştır. Nihayetinde Kazım Bey, General Veli Han ve Braydo'nun İngiliz taraftarı olduğu ve Afgan Emir'ini Rusya aleyhine kışkırtıklarına kanaat getirmiştir.¹⁸⁸

Kazım Bey 1 Nisan günü Semerkand'a vardığında Nevruz Bayramı kutlanıyordu. Bereketulah Efendi'nin bozulan sıhhatinden dolayı oteli bırakıp Eskişehir'de yaşayan İslambay isimli bir kişinin Taşkent'teki bahçesinde kalmaya başladılar.¹⁸⁹ Ruslar aniden heyetin kaldığı eve baskın gerçekleştirdiklerinde Kazım Bey, Bereketulah Efendi'nin eşine ve dostuna aldığı gümüş hediyeleri kaptırmak istememiş ve direnmiştir. Rusların nezaketen anlamadığını yazan yazar onlara sert bir şekilde elinde silahla çıkışarak yaptıklarından kendilerinin mesul olduğunu, yabancı olduklarını ve hariciyeden yanlarından kimsenin olmadığını söylemiştir. Kazım Bey'in sert hamlesiyle Rus askerleri geri çekilmiştir. Kazım Bey de bir arabaya binerek hariciye Komiseri Mösyö Gönyer'in

¹⁸⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Saraydaki pırlanta ve mücevher kasası Bolşeviklerin eline geçmiştir", *Son Posta*, no: 425, 30 Eylül 1931, s.6.

¹⁸⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Meşheddeki İngiliz gazetesi bakınız hakkımda neler yazıyordu", *Son Posta*, no: 426, 1 Ekim 1931, s.6.

¹⁸⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bravin yoldaş Amannullah Han'a manidar bir mektup yollamıştı", *Son Posta*, no: 427, 2 Ekim 1931, s.6.

¹⁸⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anadolu'da vaziyetin inkişafına, yolların açılmasını bekliyorduk", *Son Posta*, no: 430, 5 Ekim 1931, s.6.

makamına gitmiştir.¹⁹⁰ Hariciye komiseri baskından bilgisi olmadığını dile getirmiştir. Kazım Bey'in ısrarı üzerine aranan Ceka'da sorumluluğu kabul etmemiştir. Nitekim heyet hariciyenin ve Ceka'nın işin içinde olduğunu düşündüğünden dolayı Taşkent'ten ayrılmak istemiştir. Göreve yeni atanan hariciye komiseri Gonyer Bey'e Bakü istikametinden geri dönmek istediklerini söylediklerinde Cemal Paşa'nın Taşkent'e geleceği söylenmiş ve biraz sabretmeleri istenmiştir.¹⁹¹

20 Ağustos'ta Cemal Paşa'nın geleceği haber verildiğinde istasyona gitmişler ve hiç kimseyi bulamamışlardır. Sonradan Cemal Paşa'nın arabasının bir ağaca çarptığını ve şoförün kaburgasının kırıldığını öğrenmişlerdir. Cemal Bey'in Bağdat valiliği sırasında Kazım Bey'de buradaki jandarma okulunda muallimlik yapmıştı ve tanışıklıkları vardı. Cemal Paşa'yı kaldığı Rekina Oteli'nde ziyaret ettiler. Cemal Paşa, Kazım Bey'i oldukça güzel bir şekilde karşılamıştır.¹⁹² Kazım Bey şehirde kaldığı süre içerisinde gelişmelerden Cemal Paşa'yı haberdar edecektir. Kazım Bey dönüş niyetini açıkladığında ise, Cemal Paşa kendisine ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Cemal Paşa Pencap'ta bir hükümet kurmak niyetinde olduğunu ve kendisine yardım etmesini istemiştir. Kazım Bey ise gerekçeleri ile bunun bir hayal olduğunu dile getirirse de Cemal Bey'den "Dünyada yapılamayacak hiçbir şey yoktur" yanıtını almıştır.¹⁹³

Cemal Bey, Taşkent'te bulunan Türk esirlerinden 20 kadarını seçmiş ve bu nazarda Kazım Bey'de verilen emire boyun eğmiş ve 1 Eylül 1920'de Taşkent'ten ayrılmışlardır. 2 Ekim'de Kağan'a vardıklarında Buharalı gençlerin şehre taarruz ettiklerini ve Emir'in kaçtığını öğrendiler. Rus askerlerin yağma sonucunda topladıkları hazinenin başında askerler vardı.¹⁹⁴ Kazım Bey durumu anlayabilmek için gezisine devam ettiğinde kuşbeğinin ikametgâhının virane edildiğini gördü.

¹⁹⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Elim de silah şiddetle bağırdım: Haydi, ne duruyorsunuz?", *Son Posta*, no: 432, 7 Ekim 1931, s.6.

¹⁹¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cemal Paşa ile bu yazıların muharriri karşı karşıya", *Son Posta*, no: 434, 9 Ekim 1931, s.6.

¹⁹² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cemal Paşa ile bu yazıların muharriri karşı karşıya", *Son Posta*, no: 434, 9 Ekim 1931, s.6.

¹⁹³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cemal Paşa Pencap'ta bir hükümet kurma arzusunda", *Son Posta*, no: 435, 10 Ekim 1931, s.6.

¹⁹⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara gençleri şehre karşı bir taarruz tertip ettiler", *Son Posta*, no: 436, 11 Ekim 1931, s.6.

Afgan Emir'inin gönderdiği 3.000 kişilik desteğe güvenen Buhara Emir'i Semerkand'taki bazı köyleri tekrar ele geçirmeye çalışmıştır. Ruslar da kızarak Buhara şehrine saldırmıştı. Buhara Emir'i üç gün direnmesine rağmen bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştı. Kazım Bey, Afganların Buhara'ya asker göndermesinin altında İngilizler ile düzelen ilişkilerin olduğuna kanaat getirmiştir. Aynı şekilde Emir'in saldırısının arkasında da İngilizlerin olduğunu düşünmüştür. Kazım Bey kendilerini dinlemedikleri için Afganların pişman olduklarına emindir.¹⁹⁵

Misyon üyeleri Cemal Paşa ile birlikte Afganistan'a geri dönmüş, geleceğe yönelik planlarını Herat'ta yapmaya karar vermiştir. Nitekim, Afgan hariciye nezaretinden Cemal Paşa'ya Kazım Bey'in Rusya ve Afganistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için Türkistan'da kalmasının daha iyi olacağı söylenmiştir. Cemal Bey, Afganların Kazım Bey'i istemediğini anladığından direktmemiş ve "Gaye birdir ve ülkenize dönmeye çalışın" demiştir. Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya verilmek üzere Kazım Bey'in meziyetlerini anlatan bir mektup kaleme almıştır.¹⁹⁶

Kazım Bey, yanında bulunan öteberiyi Herat'ta elden çıkartıp, Cemal Bey'in verdiği parayla Taşkent hükümetine olan borcunu ödeyerek Herat'tan ayrılmıştır. Koşka mevkiinden Aşkabat, Krasnavodski, Hazer ve Bakü'ye,¹⁹⁷ Gümrü'den Kars'a geçmiştir. Tren Gümrü ile Delican arasındaki tünele girdiğinde ısı farkından dolayı oluşan buhar buza dönüşmüş ve tren bu buz kütesine çarparak yaklaşık 68 saat burada kalmıştır. Kazım Bey Kars kalesine geldiğinde ise Kazım Karabekir Paşa Gümrü'deydi.¹⁹⁸

Kazım Karabekir Bey ile görüşen yazar görevlerini anlatırken paşanın bir nevi dudak büktüğünü düşünür. Anlattıklarının büyük kumandanın vatana hizmetleri yanında hafif kaldığına kanaat getirmiştir. Kazım

¹⁹⁵ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Gözümüzün önünde bir yığın altın torbası yükseliyordu", *Son Posta*, no: 437, 12 Ekim 1931, s.6.

¹⁹⁶ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cemal Paşa yapmak istedikleri şeyleri bana gizlice anlatmıştı", *Son Posta*, no: 438, 13 Ekim 1931, s.6.

¹⁹⁷ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cemal Paşa Bedri Bey ile beraber kabile hareket etti", *Son Posta*, no: 439, 14 Ekim 1931, s.6.

¹⁹⁸ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet senelerce ayrılıktan sonra Türk toprağına kavuştum", *Son Posta*, no: 440, 15 Ekim 1931, s.6.

Bey'in kendisiyle ilgili kanaatinin olumlu olmadığını inanır. Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektup aklına gelince bunu telgrafla iletme gereğini hissetmiştir.¹⁹⁹

Kazım Bey'in Ankara'ya gitmesine izin verilmiş, ona 100 kuruş tahsis edilmiş ama Trabzon'a uğramaması istenmiştir. Zorlu hava koşullarından dolayı bir gece istasyon memur Fikri Bey'in bir gece de Binbaşı Bekir Bey'in evinde kalacaktır. Kazım Bey Erzurum'a bir trenle varmış ve karadan Ankara'ya ulaşmanın mümkün olmadığını anlayınca Trabzon'a gitmek zorunda olduğunu Kazım Karabekir'e haber vermiştir.²⁰⁰

Erzurum'da şiddetli kar fırtınalarının yaşandığı çetin yokuşlar ve uçurumlara sahip Kop Dağı'ndan geçerken herhangi bir müşkülât olmaz. Bayburt'a araba tutarak şehirden ayrılmak istediğinde bir memur dışarı çıkmasının halk üzerinde olumsuz bir tesir bırakacağını söylemiştir. Ancak Kazım Bey halk üzerinde menfi bir kanaat olmadığını ve zira hiç kimsenin kendisini tanımadığını belirterek bu durumun siyasi bir manevra olduğunu anladığını ima etmiştir.²⁰¹ Ertesi sabah gerginlik devam etmiş, eşyaları aranmış ve Ankara'ya gitmesine gerek olmadığı kendisine söylenince tekrar yola çıkmıştır.²⁰²

Kop Dağı'nın tepesi sisli olmasına rağmen Kazım Bey kendisine tahsis edilen arabayla yola çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak düşünülenin ve korkulanın aksine hava berrak, yol daha netti. Mahsur kalanlara yardım etmek için kurulmuş olan jandarma kulübesinde bir çay içip, yola devam etmiştir. Ilıca'da ise bir ahırın içinde misafirler için ayrılan odada kalmıştır.²⁰³ Sarıkamış civarındaki şiddetli kar fırtınasında karda gire çıka yürümeye devam ederek bir handa geceyi geçirmiştir. Dört ay boyunca

¹⁹⁹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Aklımdan geçmeyenler başından geçiyor ve hayret ediyordum", *Son Posta*, no: 441, 16 Ekim 1931, s.6.

²⁰⁰ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Ankara'ya davetimden Kazım Karabekir Paşa hoşnut olmadı", *Son Posta*, no: 442, 17 Ekim 1931, s.6.

²⁰¹ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Arabacı ile pazarlığa girişince ağzım hayretle açık kaldı", *Son Posta*, no: 443, 18 Ekim 1931, s.6.

²⁰² M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Biz yaptığımız işlerin mükafatını bu şekilde mi nail olacaktık", *Son Posta*, no: 444, 19 Ekim 1931, s.6.

²⁰³ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Cebimde para olarak ancak beş buçuk lira kalmıştı", *Son Posta*, no: 445, 20 Ekim 1931, s.6.

Kars'ta kalmış sonrasında ise Erzurum mevki kumandanlığının emrine verilmiştir. Kazım Bey seneler sonra İstanbul' geri gelmiştir.²⁰⁴

Sonuç

M. Kazım, Alman Baron von Hentig ve Hint prenslerinden Raca Mahendra Pratap önderliğinde gerçekleşen misyon Afgan Emir'ini kendi müttefikliklerine dahil etme ve Afganistan ile Hindistan halkını İngiltere'ye karşı kıskırtmaya yönelik ortak bir gaye kapsamında görevlendirilmiştir. Almanya ve Osmanlı Devleti, İngiliz ve Rus imparatorlukları arasında jeopolitik üstünlük mücadelesi olan Büyük Oyun rekabetine kendilerini de sokmayı planlamıştır. Ortak hedeflerin yanında misyona katılan her ülkenin ayrı bir gayesi vardı.

Misyon, Afganistan, İngiltere veya Rusya dışında Almanya ve Türkiye'den oluşan yeni bir diplomatik gücü ve ittifakı temsil ediyordu. Bu durum ise Afganistan'ın uluslararası ilişkilerde daha aktif bir rol oynamasına ve komşularının hâkim olduğu geleneksel güç yapılarının ötesinde ittifaklar keşfetmesine imkân vermişti. Afganistan'ın stratejik konumu, onu İngiliz Hindistan'ına karşı operasyonlar için potansiyel bir hareket noktası haline getirmişti. Bu çerçevede bölgedeki stratejik önemlerinin farkına varan Afgan emirleri şartlara göre değişkenlik gösteren bir siyaset geliştirdiler. İngiltere'ye direnmeyi istemelerine rağmen karşı koyamadıklarından kendilerince bir denge politikası izlediler.

Misyon görev süresince lojistik ve istihbarat açısından zorluklar yaşamıştır. Zorlu jeopolitik ortamlarda gizli operasyonlar ve diplomasi yürütmenin zorlukları sık sık vurgulanmıştır. Kabil'e yapılan yolculukta misyon İngiliz ve Rus istihbaratına karşı çok temkinli davranmıştır. Heyetin uzun bir mesafe ve güç coğrafi koşullar altında yolculuk etmesi yıpratıcı olmuştur. Heyetin Türk üyeleri görev kapsamında daha uyumlu ve çözüm odaklıyken, Alman temsilci Hentig Afganistan ile yapılan bazı diplomatik görüşmelerde zorlu bir tavır sergilemiş, görev kapsamında zaman zaman başına buyruk girişimlerde bulunmuştur.

²⁰⁴ M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Yarı yolda atların inadı tutu bir türlü yürüyemiyorlardı", *Son Posta*, no: 446, 21 Ekim 1931, s.6.

Türk-Alman heyeti Afganistan'ın gizlice Almanlar ile anlaşığına dair bir algı oluşturmaya çalışarak Afganistan ile İngiltere'nin arasını açmaya niyetlenmiştir. Çıkan söylentiler kapsamında İngiltere Afgan emirlerine tedbirli yaklaşmıştır. Nitekim İngiltere ve Rusya karşı hamleler ile durumu kendi lehine çevirmeyi başarmıştır. Özellikle İngiltere Afganistan'ı kendi ekseninde tutmak için çaba sarf etmiştir. Çok güçlü olan İngiliz istihbaratı olayların akışına tesir etmek amacıyla çeşitli yönlendirmeler yapmış, asılsız fakat kendileri için yararlı söylentiler çıkartmıştır. İngiltere'nin girişimleri netice vermiş ve Afganistan'ı tarafsız bir bölge olarak tutma politikası başarılı olmuştur.

1919'daki Misyon her ne kadar birincil hedeflerine ulaşma da nihai olarak başarısız olsa da, diplomatik, stratejik ve tarihsel açılardan öneme sahiptir. Misyonun faaliyetleri Avrupalı güçlere gelecekteki askeri ve diplomatik girişimleri için kılavuzluk yapmış, operasyonel lojistik ve istihbarat toplamaya ilişkin bilgiler sunmuştur. Almanlar, Emanullah Han'a Afganistan'ın bağımsızlığı ve ülkenin kalkınmasına yönelik arzularına uyumlu askeri ve ekonomik destek sözü vermiştir. Misyonun bu girişimi İngilizler üzerinde ani bir refleks yaratmasa da Afgan hükümetini teşvik etmiş ve kararlılığına katkıda bulunmuştur. 1919'da görevden kısa bir süre sonra Afganistan, 3. İngiliz-Afgan Savaş'ını başlatmıştır. Misyon ile kurduğu ilişkiler ve dış diplomatik stratejilerden de ilham alan Emanullah Han Afganistan'ın altyapısını, yönetimini ve toplumunu modernleştirmeyi amaçlayan bir dizi reform başlatmıştır.

Misyon Hindistan'ın bağımsızlık hareketine de destek sunmuştur. Misyonun içinde Hindistan'ın bağımsızlık hareketine destek toplamaya çalışan Hintli milliyetçi Raca Mahendra Pratap vardı. Misyonun faaliyetleri ile Hindistan'ın bağımsızlık mücadelesi uluslararası arenaya çekilmiştir. Afganistan'ın İngiliz karşıtı faaliyetler için bir üs olarak potansiyel rolünü ortaya koymuştur.

Afganistan'a gönderilen misyon devletlerin ve devrimci liderlerin sömürgeci güçlere karşı iş birliği yapabildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Farklı sosyo-politik yapılara sahip unsurların bölgede ittifaklar kurmasının yanında yerel halkın kültürü ve siyasi manzaranın anlaşılması açısından misyon üyelerinin sundukları bilgiler önemlidir. Mehmet Kazım Bey ve Otto von Hentig gibi isimler, 20. yüzyılın başlarında Türkistan'daki diplomasi ve askeri operasyonlara ilişkin

değerli tarihsel anlatımlar sunarak deneyimlerini belgelemişlerdir. Bu anılar, dönemin tarihsel anlayışına ve I. Dünya Savaşı bağlamında uluslararası ilişkilerin karmaşık ağına katkı sunmuştur.

Kazım Bey gezi notlarını Son Posta Gazetesi'nde tefrika halinde yayınlarken dönemin siyasi olaylarına ışık tutmuş ve güzergâh üzerindeki yerlerin, siyasi ve sosyo-kültürel hayatları hakkında önemli bilgiler vermiştir. Afganistan'ın ve Buhara Hanlığı'nın diplomasisi hakkında aktardığı bilgiler dönemin koşullarını ve siyasi geleneğini anlamamız açısından oldukça kıymetlidir. Kazım Bey faaliyetlerinden İngilizlerin rahatsızlık duyduğunu belirtmiş ve bu sebeple Afganların misyonu bölgeden uzak tutmaya çalışıldığını anlatmıştır. Kazım Bey'in ifadelerinde dikkat çeken bir diğer husus ise doğru siyasi manevraların olayların seyrini olumlu bir şekilde değiştirmesi ile ilgilidir. Bu çerçevede hızlı, doğru ve çözüm odaklı stratejiler tarih boyunca ülkelerin kalkınmasındaki önemli dinamiklerden olmuştur.

Kaynakça

Basın Kaynakları

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a Bir Türk Zabiti Orta Asya'da Mühim Bir Vatan Vazifesi ile Geçirdiği Maceraları Anlatıyor", *Son Posta*, no:315, 12 Haziran 1931, s.5.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Orta Asya'da Bir Türk Zabiti", *Son Posta*, no:314, 11 Haziran 1931, s.1.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a Seyahat: Bitaraf Bir Memlekette İki Müttefikten Bir Diğeri Düşmanı Gibi Çalışıyordu. Bunlardan Biri Alman Diğeri de Türk'tü", *Son Posta*, no.316, 13 Haziran 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan' Seyahat: Almanların İran'da aleyhimize çalışmaları için muhakkak atıye ait gizli bir düşünceleri olmak lazımdı ve emellerinin tahakkuku için iki milleti düşman yapmaya lüzum görüyorlardı", *Son Posta*, 15 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kaşan şehrinde hükümet binasında Türk bayrağını görünce hayret ettik", *Son Posta*, no:319, 16 Haziran 1931, sa.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Maşallah Han bizi ziyarete gelmişti. Asıl maksadı, eşalarımızı gözden geçirmektir", *Son Posta*, no:320, 17 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Her Hör kızgındı. Genç İran memuru ısrar edince suratına bir sille aksetti” *Son Posta*, no:321, 18 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Gideceğimiz yer Onerang ismin de bir kasaba idi. Fakat mübareki bir türlü bulamıyorduk” *Son Posta*, no:322, 19 Haziran 193, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Kocaları senelerce evvel para kazanmaya gitmiş iki kadın, bu yeşil noktanın sakinleri idi” *Son Posta*, no:323, 20 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a bir papazaefendi bir Müslüman şehrinde Müslümanlık aleyhine vaaz veriyordu” *Son Posta*, no:314, 21 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “Halk meraklı idi. Herkes han kapısına yığılarak bizi de uzun uzun seyrettiler”, *Son Posta*, no:325, 22 Haziran 1931, s. 6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Meşhur Gevir Köyünden Geçmek Her An Ölümle Karşılaşmak Demektir”, *Son Posta*, No:326, 24 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: O kadar takatsizdim ki nihayet doktoru oracıkta bıraktım ve ben ayrıldım”, *Son Posta*, no:327, 24 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çölde gözünüze uçan bir kuş ilerse biliniz ki su kuşun uçtuğu taraftadır”, *Son Posta*, no:328, 25 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çantalarımım elmas ile dolu olsa idi. Çobanın külâhına boşaltmakta tereddüt etmeyecektik” *Son Posta*, no:329, 26 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Fon Hentik bütün paramızı İran çölüne gömmek gibi bir delilik yapmak istiyordu”, *Son Posta*, no:330, 27 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Çantalarımım elmas ile dolu olsa idi. Çobanın külâhına boşaltmakta tereddüt etmeyecektik” *Son Posta*, no:331, 28 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Muhtelif Rus ve İngiliz müfrezeleri bizi takip ediyorlardı. Biz de süratle ilerliyorduk” *Son Posta*, no:332, 29 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: 36 saatlik mesafeyi 3 fersah diyen kılavuz meğer bir dürgü maslahatımız, söylemiş miş” *Son Posta*, no:333, 30 Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, “Efgan’da misafirle ev sahibi arasında para teatisi uğur getirir. Biz de öyle yaptık”, *Son Posta*, no:334, 1 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Efgan camileri üç duvarlıdır, dördüncü duvar açık bırakılmıştır”, *Son Posta*, no:335, 2 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, “Efgan’da misafirle ev sahibi arasında para teatisi uğur getirir. Biz de öyle yaptık”, *Son Posta*, no:334, 1 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efgan camileri üç duvarlıdır, dördüncü duvar açık bırakılmıştır", *Son Posta*, no:335, 2 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kafilemizdeki almanlar başlarına sarık sarmışlar", Efganlılar bunlara hayretle bakıyorlardı", *Son Posta*, no:337, 4 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hz. Ali bir kılıç darbesinde ejderin vücudunu iki parçaya ayırdı", *Son Posta*, no:338, 5 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Sıcakta Efganlılar başlarına şapka geçirirken Almanlar da başlarına Sarık Sarıyorlardı!" *Son Posta*, no:339, 6 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hz. Ali bir kılıç darbesinde Ejderin vücudunu iki eşit parçaya ayırdı" *Son Posta*, no:340, 7 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabile Girenken Harbiye talebesi Türk erkani harbi Hayri B.in idaresinde talim yapıyordu" *Son Posta*, no:341, 8 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabile Girenken Harbiye talebesi Türk erkani harbi Hayri B.in idaresinde talim yapıyordu" *Son Posta*, no:341, 8 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kabil ben ziyaret ettiğim zaman bir derenin iki tarafında Kasvetli bir kasaba idi" *Son Posta*, no:342, 9 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emir'inin biz Gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık" *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emir'inin biz Gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık" *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Nihayet Afgan Emir'inin biz Gayri resmi olarak kabule karar verdiği haberini aldık" *Son Posta*, no:343, 10 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Afgan Emiri bize anlattı ki İngiltere ve Rusya'ya karşı harekete geçmesi mümkün değil" *Son Posta*, no:345, 11 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkler ile müttefikleri Kabil 'de çok müşkül vaziyete karşılarında kaldılar," *Son Posta*, no:345, 12 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Askerler Kabil'in dışında geçit resmi yapıyorlardı. Fakat buna sebep ne idi", *Son Posta*, no:346, 13 Temmuz Haziran 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efgan askerleri gündüz kışlada talim ederler, akşam olunca sokakta satıcılık yaparlar", *Son Posta*, no:347, 14 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da ölüm cezalarının şekli kadar müthiş bir şey yoktur denilebilir", *Son Posta*, no:348, 15 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Afgan Emiri Abdurrahman İşkençe Vadisi'nde engizisyona taş çıkartan bir adam imiş", *Son Posta*, no:349, 16 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Afgan Emirinin Binbir Gece masallarını anlatan iki hayatı vardı: Yaz ve kış hayatı", *Son Posta*, no:350, 17 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: ramazanın gelmesi Berekettulah Efendi'ye yeni bir din esası kurma fırsatını vermiştir.", *Son Posta*, no:351, 18 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Efgan emiri bir meclis toplamıştı, biz hakkımızda verilecek kararı merakla bekliyorduk", *Son Posta*, no:352, 19 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Efganlılar ile yaptığımız siyasi müzakere şayanı hayret bir şark pazarlığı şeklini aldı" *Son Posta*, no:353, 20 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, Fon Hentik, Hindistan yolu döneke için Efgan emirinin tavassutunu istemişti" *Son Posta*, no:354, 21 Temmuz, 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Alman heyetin hareketini fena bir haber takip etti: Mekke Emiri Hüseyin isyanı" *Son Posta*, no:356, 23 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Alman heyetini hareketini fena bir haber takip etti: Mekke Emiri Hüseyin isyanı" *Son Posta*, no:357, 24 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: İngiliz casusları Hayri Bey'e gönderirken ayrıca bir atlı ile de Hayri Bey'i ikaz ettim", *Son Posta*, no:358, 25 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Müttefiklik şöyle dursun Efgan hükümetinin aleyhtarlığı gün geçtikçe hissediliyordu", *Son Posta*, No: 359, 26 Temmuz 1931.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Her Vagner Türkiye'ye hareket etti. Fakat yolda taarruza uğradı, yaralandı", *Son Posta*, no: 360, 27 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Gariptir ki Biz Türkistan'a geçmek isterken Rus zabıtide Efganistan'a geçmek istiyordu", *Son Posta*, no: 361, 29 Temmuz 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da kızların elleri ayakları kesilir, hapse atılanlar da dilencilik ederlerdi", *Son Posta*, no: 363, 31 Temmuz 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Herattan ayrılışımız sessiz sedasız oldu ve böylece Türkistan toprağına yak bastık", *Son Posta*, no: 364, 1 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirleri bizi görünce samimiyetle önümüze koştular ve samimiyetle hoş geldiniz dediler", *Son Posta*, no: 365, 2 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: akşam yattığımız zaman hava sıcaktı. Sabahleyin kar kapılarımız kapatmıştı", *Son Posta*, no: 366, 3 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan atlıları ile çetin bir savaşa girmiş at koşturuyorduk", *Son Posta*, no: 368, 5 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Türkistan erkekleri ölüleri için lokomotif gibi ağlardı", *Son Posta*, no: 369, 6 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Buhara emirinin bizi karşılamak için gönderdiği memurları eşkiya soymuştu", *Son Posta*, no: 370, 7 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Türkistan eşkiyası garip adamlardı. Bize hürmeten hayvanları geri vermişlerdi", *Son Posta*, no: 371, 8 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a, rahat ve sakin bir gece geçirdikten sonra sabahleyin faytonlara binerek yol açıktık", *Son Posta*, no: 372, 7 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara'da şii mezhebinde olanların tümüne fıkara deniliyordu", *Son Posta*, no: 374, 10 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara'da gazete okumak ve çıkarmanın yasak olduğunu hayret ile öğrendik", *Son Posta*, no: 375, 11 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara, denilebilir ki bir milletlerin diyarıdır", *Son Posta*, no: 376, 12 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, İstanbul'dan, "Hindistan'a: Buhara emiri tarafından beni ziyarete gelen adam ilginç bir teklifte bulundu", *Son Posta*, no: 377, 13 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buharalıların maksadı anlaşılmıştı. Onlar İngilizlerden çekiniyorlardı", *Son Posta*, no: 378, 14 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: biz uğraşıp dururken ortaya bir rivayet çıktı. Buhara emiri İngilizler ile gizlice anlaşmış", *Son Posta*, no: 379, 15 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bolşevik olan Rusların Buharalıların yanında gezmelerini garip buluyorum", *Son Posta*, no: 380, 16 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Emir Buhara'yı bir çiftlik gibi idare ediyordu", *Son Posta*, no: 382, 18 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bolşevik olan Rusların Buharalıların yanında gezmelerini garip buluyorum", *Son Posta*, no: 380, 16 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emiri istediğimiz müsaadeyi vererek, memlekette kalmamıza muvafakat verdi", *Son Posta*, no: 381, 17 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Emir Buhara'yı bir çiftlik gibi idare ediyordu", *Son Posta*, no: 382, 18 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirini vaziyeti bize karşı birdenbire değişti", *Son Posta*, no: 383, 19 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, İstanbul'dan Hindistan'a: Anlaşıyor ki emir vücudumuzu kaldırmaya karar vermiştir", *Son Posta*, no: 384, 20 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Buhara emirinden Rusya'ya gitmek için güçlüklerle izin aldık", *Son Posta*, no: 385, 21 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Otelde bir Azerbaycanlının bizi beklediğini hayretle gördük", *Son Posta*, no: 386, 22 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Mahmut Şevket Paşa'nın katillerinden Osman Nuri karşımıza çıktı gördük", *Son Posta*, no: 387, 23 Ağustos 1931, s.6

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Semerkand'a Taşkent şehrinin bir aynı idi, oda iki kısımdı", *Son Posta*, no: 391, 27 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, İstanbul'dan Hindistan'a: Son menzilden bir gece önce evvel Kayı Han yurduna varmıştık", *Son Posta*, no: 394, 30 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive bir emir ve bir diktatörle idare ediliyordu", *Son Posta*, no: 395, 31 Ağustos 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar alın bunu itten ötürün derse o adamın işi fenadır", *Son Posta*, no: 399, 4 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive ile Rusya arasından yapılan muahade iyi bir eserdir." *Son Posta*, no: 396, 1 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar bin emirle bin kişiyi birden idam ettirmiştir", *Son Posta*, no: 398, 3 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Serdar alın bunu itten ötürün derse o adamın işi fenadır", *Son Posta*, no: 399, 4 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Hive'ye gelenlerin Müslüman olduklarını imtihanla anlıyorlardı", *Son Posta*, no: 401, 6 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Kadı Efendi'yi imtihan etme sırası şimdi bana gelmişti", *Son Posta*, no: 402, 7 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: İngiliz siyasetini tercih edenlerin haline eyvahlar olsun", *Son Posta*, no: 404, 9 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Devlet Reisi'nin hususi vagonu ile (Taşkend'e) avdet ediyoruz", *Son Posta*, no: 405, 10 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Genç kız kızmış ve ben bir esire varmam cevabı vermişti", *Son Posta*, no: 406, 11 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anadolu'da İngilizler ile ihtilaf devletleri arasında mücadele başlamıştı", *Son Posta*, no: 407, 12 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Taşkent'te kibrit kalmamış çakmak taşı bile bulunmuyormuş." *Son Posta*, no: 408, 13 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Taşkent'te kibrit kalmamış çakmak taşı bile bulunmuyormuş." *Son Posta*, no: 408, 13 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan'da saltanat tebeddülü olduğunu haber aldım", *Son Posta*, no: 410, 15 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Beyannamelerimiz İngilizler üzerinde iyi bir tesir yapmıştı", *Son Posta*, no: 411, 16 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "İngilizleri İran çöllerine sürmek için tedbir alınıyordu", *Son Posta*, no: 412, 17 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Efganistan sulhu için Hindistan'a gizli bir müracaat yapılmıştı", *Son Posta*, no: 413, 18 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Depoyu bombalamak isteyen bir İngiliz'i kurşuna dizdiler", *Son Posta*, no: 414, 19 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anafartalar kahramanın ilk hareket haberini yolda aldım", *Son Posta*, no: 417, 22 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova civarında dinamitin eserleri her yerde gözükiyordu", *Son Posta*, No: 418, 23 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: General Naviski bana umumi harp hatıralarını anlattı", *Son Posta*, no: 419, 24 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova'da her nedense bizi Afganlılardan ayırdılar", *Son Posta*, no: 420, 25 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Moskova'da bir şeyler oluyordu. Amma bize anlatan yoktu", *Son Posta*, no: 421, 26 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Meşhur Nerimanof beni Çiçerinle bir türlü görüştürmedi", *Son Posta*, no: 422, 27 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Çiçerin yoldaş ile görüşmemiz tamamen neticesiz kaldı", *Son Posta*, no: 423, 28 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Samra'da General Franze'nin yaveri beni karargaha çağırıldı", *Son Posta*, no: 424, 29 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: "Saraydaki pırlanta ve mücevher kasası Bolşeviklerin eline geçmiştir", *Son Posta*, no: 425, 30 Eylül 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Meşheddeki İngiliz gazetesi bakınız hakkımda neler yazıyordu", *Son Posta*, no: 426, 1 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Bravin yoldaş Amannullah Han'a manidar bir mektup yollamıştı", *Son Posta*, no: 427, 2 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a: Anadolu'da vaziyetin inkişafına, yolların açılmasını bekliyorduk", *Son Posta*, no: 430, 5 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, "İstanbul'dan Hindistan'a:Elim de silah şiddetle bağırdım: Haydi, ne duruyorsunuz?", *Son Posta*, no: 432, 7 ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Cemal Paşa ile bu yazıların muharriri karşı karşıya”, *Son Posta*, no: 434, 9 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Cemal Paşa Pençap’ta bir hükümet kurma arzusunda”, *Son Posta*, no: 435, 10 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Buhara gençleri şehre karşı bir taarruz tertip ettiler”, *Son Posta*, no: 436, 11 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Gözümüzün önünde bir yığın altın torbası yükseliyordu”, *Son Posta*, no: 437, 12 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Cemal Paşa yapmak istedikleri şeyleri bana gizlice anlatmıştı”, *Son Posta*, no: 438, 13 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Cemal Paşa Bedri Bey ile beraber kabile hareket etti”, *Son Posta*, no: 439, 14 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Nihayet senelerce ayrılıktan sonra Türk toprağına kavuştum”, *Son Posta*, no: 440, 15 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Aklımdan geçmeyenler başından geçiyor ve hayret ediyordum”, *Son Posta*, no: 441, 16 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Ankara’ya davetimden Kazım Karabekir Paşa hoşnut olmadı”, *Son Posta*, no: 442, 17 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Arabacı ile pazarlığa girişince ağzım hayretle açık kaldı”, *Son Posta*, no: 443, 18 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Biz yaptığımız işlerin mükafatını bu şekilde mi nail olacaktık”, *Son Posta*, no: 444, 19 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Cebimde para olarak ancak beş buçuk lira kalmıştı”, *Son Posta*, no: 445, 20 Ekim 1931, s.6.

M. Kazım, “İstanbul’dan Hindistan’a: Yarı yolda atların inadı tutu bir türlü yürüyemiyorlardı”, *Son Posta*, no: 446, 21 Ekim 1931, s.6.

Kitap ve Makaleler

Alpargu Mehmet, “Türkistan Hanlıkları”, *Türkler*, c.8., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.580.

Amalendu, Misra, *Afganistan: The Labyrinth of Violence*, Cambridge, 2004.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 1914-1995, c.1/2, Alkim Yayınevi.

Arslan, Mustafa, “Abdurrahman Han Reformlarından 2015’e Kadar Afgan Modernleşmesi”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.7, sa.13, 2015.

Boyajian, Vahe S., *Back to the Future: The Khanate of Kalat and the Genesis of Baloch Nationalism 1915-1955*, 2010.

Bucherer, Paul, May Schinasi, H. W. von Hentig, and Florian Rudin, *Stiftung Bibliotheca Afghanica*, Botschafter Werner Otto von Hentig, Bubendorf, 2012.

Cevat, Mehmet, *Afganistan*, Ankara, 1934.

Çağlayan, K. Tuncer, "Afganistan'da Bir Tük-Alman Heyeti'nin Faaliyetlerine Karşı İngiltere'nin Politikaları". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 17, sa: 50 (Temmuz 2001), ss. 409-28.

Çolak, Fatih, *Alman Arşiv Belgelerine Göre Almanya'nın Türkistan Siyaseti (1910-1920 Yılları Arası)*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2019.

Fazlı, Mehmet, *Türkistan'da Bir Jöntürk: Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, s.35.

Hamşioğlu, Oğuz - Kundakçı, Sibel Kavaklı, *Afganistan'da Milli Uyanış Dönemi ve Tarafsızlık Politikası (1901-1919): Emir Habibullah Han Devri*, ÇKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, c.10, 2019, ss.34-56.

Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, 2004.

Hopkirk, Peter, *İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, çev: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995.

Hughes, Thomas L., *The German Mission to Afghanistan*, German Studies Review XXV/3,2002.

İbrahim, Abdurresid, *Alem-i İslam ve Japonya'da İslamiyet'in Yayılması*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003.

Jamal, Ziauddin, *Habibullah Han'ın Modernleşme Çabaları Üzerinde Türklerin Etkisi (1901 – 1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2019.

John Hopkins, "The German Mission to Afganistan: 1915:1916", *German Studies Review*, vol:25, 2002, ss.447-476.

Keleşyılmaz, Vahdet, "I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Afganistan'a Yönelik Girişimleri", 38. *ICANAS- Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirileri Kitabı-IV*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Kon, Kadir, "Almanya'nın İslâm Stratejisi Mimarlarından Max Von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", *Tarih Dergisi*, Sayı 53 (2011/1), İstanbul 2012, s. 211-252.

Kumru, Coşkun, *Hitler Almanya'sının Türkistan Politikaları*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Denizli, 2021.

Özkan Hülya-Rıgıderakhshan Mohammad, *Afganistan'da Basının Tarihsel Gelişimi: Monarşi Rejiminden Taliban Dönemi'ne (1873-1994)*, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2020, ss.438-449.

Percy, Sykes, *A History Of Afghanistan*, Vol. II, Macmillan And Company Limited, 1940.

Poullada, Leon B., *Reform and Rebellion in Afghanistan 1919-1920*, Cornell University Press, London, 1973.

Recep Uslu, Habibullah Han, *İslam Ansiklopedisi*, C.14, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss.375-376.

Saikal, Amin, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, In the United States of America Distributed by Palgrave Macmillan, New York, 2004.

Saray, Mehmet, "Afganistan", *İslam Ansiklopedisi*, c.1., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988, Ankara, ss.401-408.

Saray, Mehmet, "Emânullah Han", *İslam Ansiklopedisi*, c.11, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, ss.84-85.

Saray, Mehmet, *Dünden Bugüne Afganistan*, Boğaziçi Yayınları, 2006.

Sean, Mcmeekin, *The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power*, Harvard University Press, 2010. 213-215

Sivrioğlu, Töre- Jawid, Ahmad, Türkoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, 2017.

Şeyhanlioğlu, Hüseyin, "18. yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi", *Avrasya Etütleri*, sa.4, 2006, ss.61-82.

Vurgun Seda Yılmaz, Türkistan'da bir Rus Diplomat: Konstantin Konstantinoviç Vonder Pahlen (1908-1909), Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2020.

Wilber, Donald N., *Afganistan: Its People its Society its Culture*, Hraff Pree, Amerika, 1962.

Yılmaz, Ayşegül "Cumhuriyet Döneminde İttihatçılığın Devamı Bağlamında Son Posta Gazetesi", *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 4, Sayı/No. 1, Bahar/Spring 2019, s.446, ss.446-471

Zugmayer, Erich, "LXX.—Eight New Fishes from Baluchistan", *Annals and Magazine of Natural History*, 1912, s. 595-599.

İnternet kaynakları

<http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>, (20.09.2023).

<http://www.cihanharbi.com/osmanli-alman-afganistan-misyonlari-1914-1916/>, (20.09.2023).

Extended Abstract

Afghanistan occupies a crucial strategic position within both intercontinental and interregional contexts. Situated at the crossroads of the Asian continent's north-south and east-west axes, it shares borders with China, Uzbekistan, Tajikistan, Turkmenistan, Pakistan, and Iran. As a result, Afghanistan stands at the convergence of Islamic, Chinese, and Indian civilizations. Historically, geographically, and culturally, the northern part of the country is affiliated with Turkestan, while the southern part is considered part of South Asia.

Afghanistan, a significant player in global politics, has historically been sought after by superpowers as a strategic ally. During the 19th century, the power struggle between England and Russia centered around the Turkestan and Afghanistan region, becoming the focal point of their rivalry. Faced with mounting pressure from both England and Russia, the Afghan Emirs who rose to power sought to shield themselves by adopting a policy of balance. Especially from 1880 onwards, the Afghan Emir Abdurrahman Khan fostered cordial relations with both England and Russia. Abdurrahman Khan strategically utilized the independent tribes along the border of British influence to fortify Afghanistan and bolster his own leadership. Following Abdurrahman Khan, Habibullah Khan, who assumed power, also took proactive measures and introduced a series of reforms in the areas of education, military, and public health within the country.

The shifts in global power dynamics during WWI presented new opportunities for Afghanistan. Afghanistan's strategic international and wartime positions held significant importance for the Ottomans during this period. Despite facing numerous challenges, it was imperative to persuade the Afghan Emir Habibullah to initiate communication and collaboration with Afghanistan. The Ottoman and German delegations took steps to encourage Habibullah Khan to join the jihad. It was determined that sending a single large delegation would pose various logistical challenges, so two delegations led by Oskar von Niedermayer and Otto von Hentig were dispatched instead. To mitigate potential water and food shortages during the lengthy desert journey, a plan was devised for the two delegations to merge as they neared the Afghan border.

The initial delegation comprised individuals from Turkey, Germany, and India. Hüseyin Rauf Orbay, Captain Hasan Fehmi Atakan Bey, Major Ömer Fevzi [Mardini] Bey, and Osman Tufan Bey represented the Ottoman Empire. Germany was represented diplomatically by Wilhelm Wassmuss and militarily by Oskar von Niedermayer. Other members included Prof. Erich Zugmayer, Hans

Jakob, Kurt Albert Wagner, Dr. Fritz Niedermayer, Hermann Consten, Walter Griesinger, Otto Schünemann, and Eduard Seiler. Niedermayer led a military staff with extensive experience in the colonies, comprising specially selected individuals.

The second delegation comprised Mehmet Kazım representing the Ottoman Empire, Baron Otto Von Hentig representing Germany, Raja Mahendra Pratap from the Indian princes, Muhammed Bereketullah from the Indian ulema, Walter Röhr, and others. The primary objective of this delegation was to establish ties with the Emir of Afghanistan and foment unrest in India. The delegation consisted of approximately 140 individuals, 236 mounts, and pack animals. While the Turkish members of the delegation demonstrated cooperation and a problem-solving approach, the German representative, Hentig, exhibited a challenging demeanor during certain diplomatic negotiations with Afghanistan and occasionally pursued independent actions.

The travel article authored by Kazım Bey, a member of the Afghanistan delegation representing the Ottoman Empire at the onset of World War I, as published in the *Son Posta* Newspaper, holds significant historical and anecdotal value. Kazım Bey meticulously detailed his diplomatic encounters in Afghanistan and Turkestan, shedding light on the region's diplomatic customs, as well as his military endeavors. This analysis draws heavily from Kazım Bey's travelogue, which commences with his reception of the appointment news from Muamelat Director Osman Şevket Bey. Subsequently, the mission members' journey unfolds from Cerablus to Baghdad via the Euphrates, and further on to the Iranian town of Qasr-ı Şirin.

The mission encountered logistical and intelligence challenges during its operations. Upon approaching the Afghan border, the Turkish mission led by Kazım Bey segmented its team into three sections to evade British and Russian patrols along the southern and northern areas of the Iran-Afghan border. Despite adverse conditions, Oskar von Niedermayer successfully led the group to Kabul on October 2, 1915. Subsequently, as per the initial plan, Otto Von Hentig took on the responsibility of meeting with the Emir.

While the members of the mission were preparing for the meeting, the Emir faced challenges in maintaining a balanced policy amidst political conflicts and intrigues. The Ottoman Sultan's declaration of jihad naturally stirred the mullahs and fervent Afghans. However, it appeared that without the Emir's declaration of the jihad fatwa, it lacked binding authority in Afghanistan. Afghan policy was significantly influenced by the adversarial relationship between its two powerful neighbors, England and Russia. Afghanistan's primary strategic importance to Britain lay in its role as a buffer state. Unlike Turkey and Germany,

which had never directly engaged with Afghanistan, Britain and Russia were allies when World War I erupted. Faced with this new reality, the Emir stated that Afghanistan would face destruction if Jihad was declared.

The negotiations between Otto Von Hentig and Kazim Bey with the Emir did not lead to a definitive success. The Germans offered Amanullah Khan military and economic assistance in alignment with his aspirations for Afghanistan's independence and the country's progress. Despite his attempts to conceal it, the Afghan Emir aimed to minimize his involvement in the war during this period, while simultaneously pursuing a balancing policy due to concerns about potential conflicts with the British. Nevertheless, the delegation remained in the region for an extended period and continued its propaganda efforts. Kazim Bey dispatched a letter urging Muslims to Jihad to the Afridi tribe for dissemination, along with providing a lithography press on the Afghan border to produce and distribute newspapers. The objective of this mission was to propagate the perception that Afghanistan was clandestinely forming an alliance with the Germans, thereby sowing discord between Afghanistan and England. Despite proceeding cautiously in response to the rumors, England and Russia effectively maneuvered to their advantage.

Despite the apparent lack of results from the mission's work in the region, it is important to note that Afghanistan emerged as a new diplomatic power and formed an alliance with Germany and Turkey, rather than its traditional allies England or Russia. This shift created favorable conditions for Afghanistan, enabling the country to take on a more active and comfortable role in international relations and to seek alliances beyond the conventional power structures dominated by its neighboring nations. Furthermore, it highlighted Afghanistan's potential as a base for anti-British activities and provided support to India's independence movement, thereby bringing India's struggle for independence onto the international stage.